

JAMHURI YA MUUNGANO WA TANZANIA

BUNGE LA TANZANIA

KAMATI YA KUDUMU YA BUNGE YA BAJETI

**MAONI NA MAPENDEKEZO YA KAMATI KUHUSU MAPENDEKEZO
YA MPANGO ELEKEZI WA MAENDELEO WA MIAKA ISHIRINI NA TANO
(2026/27-2050/51), MAPENDEKEZO YA MPANGO WA MAENDELEO WA
MIAKA MITANO (2026/27 - 2030/31), MAPENDEKEZO YA MPANGO WA
MAENDELEO WA MWAKA MMOJA (2026/27) PAMOJA NA MAPENDEKEZO
YA MWONGOZO WA MAANDALIZI YA MPANGO NA BAJETI
KWA MUDA WA KATI (2026/27- 2028/29)**

---

02 Februari, 2026

YALIYOMO

SEHEMU YA KWANZA	1
1.0. UTANGULIZI	1
1.1. Muundo wa Taarifa	2
2.0. DIRA YA TAIFA YA MAENDELEO 2050	2
2.1. Misingi ya Dira ya Taifa ya Maendeleo ya 2050.....	2
2.2. Malengo ya Dira.....	3
SEHEMU YA TATU	4
3.0. UCHAMBUZI WA MAPENDEKEZO YA MPANGO ELEKEZI WA MAENDELEO WA MUDA MREFU WA MIAKA 25	4
3.1. Misingi ya Kufikia Malengo.....	4
3.2. Masuala ya msingi yanayohitajika katika ukuaji na mabadiliko.....	8
3.3. Uhimilivu wa Sera za uchumi jumla na za kibajeti	9
3.4. Maeneo ya Kielelezo katika Programu	11
3.5. Ugharamiaji wa Mpango.....	12
3.6. Utekelezaji na Usimamizi	15
SEHEMU YA NNE	17
4.0. UCHAMBUZI WA MAPENDEKEZO YA MPANGO WA MAENDELEO WA MIAKA MITANO (2026/27 - 2030/31)	17
4.1. Malengo Mahsusi yanayoweka Msingi wa Utekelezaji wa Mpango wa Miaka Mitano.....	18
4.2. Uthabiti wa Uchumi Jumla na Fedha za Umma.....	22
4.3. Kuimarisha Misingi Imara na Endelevu ya Taifa	25
4.4. Sekta za Mageuzi.....	26
4.5. Uwezo wa kustahimili mabadiliko ya tabianchi.....	32
4.6. Ugharamiaji wa Mpango.....	33
4.7. Miradi ya kielelezo	34
4.8. Utekelezaji, usimamizi na uwajibikaji	36
SEHEMU YA TANO	37
5.0. UCHAMBUZI WA MAPENDEKEZO YA MPANGO WA MAENDELEO WA TAIFA WA MWAKA 2026/27	37
5.1. Shabaha za Mpango wa Mwaka 2026/27	37
5.2. Vipaumbele vya Mpango wa Maendeleo wa Taifa kwa Mwaka 2026/27	40
5.3. Misingi ya kufikia Malengo	41
5.4. Ugharamiaji wa Mpango.....	42

SEHEMU YA SITA.....	44
6.0. UCHAMBUZI WA MAPENDEKEZO YA MWONGOZO WA MAANDALIZI YA MPANGO NA BAJETI YA SERIKALI KATIKA MUDA WA KATI (2026/27 – 2028/29).....	44
6.1. Mwenendo wa Hali ya Uchumi.....	44
6.2. Tathmini ya Utekelezaji wa Bajeti Katika Kipindi cha Nusu Mwaka 2025/26	45
6.3. Usimamizi wa Vihatarishi	46
6.4. Mfumo wa Bajeti katika Kipindi cha Muda wa Kati (2026/27 – 2028/29)	47
SEHEMU YA SABA	56
7.0. MAONI YA UJUMLA.....	56
7.1. Upangaji, upimaji na umilikishaji wa ardhi pamoja na makazi ya bei nafuu	56
7.2. Kutunga Sheria itakayosimamia Utekelezaji wa Mpango.....	57
7.3. Ahadi za Viongozi wa Kitaifa na Utekelezaji wa Mpango	57
7.4. Kuwa na Vipaumbele Vichache	58
7.5. Uandaaji wa Takwimu.....	58
7.6. Utoroshaji wa Mapato kwa njia Haramu (Illicit Financial Flows - IFFs)	58
7.7. Miradi ya Kielelezo.....	59
7.8. Vihatarishi vya Mpango wa Maendeleo wa Taifa wa Mwaka 2026/27	59
7.9. Serikali kutoa Dhamana kwa Benki za Maendeleo ili ziweze Kukopa Katika Vyanzo vya Nje.....	60
7.10. Utaratibu wa utoaji wa misamaha ya kodi	61
7.11. Ufuatiliaji na Tathmini	61
SEHEMU YA NANE.....	63
8.0. HITIMISHO.....	63

**MAONI NA MAPENDEKEZO YA KAMATI KUHUSU MAPENDEKEZO YA
MPANGO ELEKEZI WA MAENDELEO WA MIAKA ISHIRINI NA TANO
(2026/27-2050/51), MAPENDEKEZO YA MPANGO WA MAENDELEO WA
MIAKA MITANO (2026/27 - 2030/31), MAPENDEKEZO YA MPANGO WA
MAENDELEO WA MWAKA MMOJA (2026/27) PAMOJA NA MAPENDEKEZO YA
MWONGOZO WA MAANDALIZI YA MPANGO NA BAJETI
KWA MUDA WA KATI (2026/27- 2028/29)**

SEHEMU YA KWANZA

1.0. UTANGULIZI

Mheshimiwa Mwenyekiti, kwa mujibu wa Ibara ya 63(3)(C) ya Katiba ya Jamhuri ya Muungano wa Tanzania ya mwaka 1977, Bunge lina majukumu ya kujadili na kuidhinisha mpango wowote wa muda mrefu au wa muda mfupi unaokusudiwa kutekelezwa katika Jamhuri ya Muungano na kutunga sheria ya kusimamia utekelezaji wa mpango huo. Aidha, Vifungu vya 8(1)(b), 9(1)(a), 21(1)(2) na (5) vya Sheria ya Bajeti Sura ya 439 vinabainisha majukumu ya Bunge pamoja na Kamati ya Bajeti katika kuchambua na kuidhinisha Mpango na Bajeti ya Serikali.

Mheshimiwa Mwenyekiti, hivyo basi, kwa mujibu wa Kanuni ya 116(4),(6)(a) ya Kanuni za Kudumu za Bunge za mwaka 2025 naomba kuwasilisha Taarifa ya maoni na Mapendekezo ya Kamati kuhusu Mapendekezo ya Mpango Elekezi wa Maendeleo wa Miaka Ishirini na Tano (2026/27-2050/51), Mapendekezo ya Mpango wa Maendeleo wa Miaka Mitano (2026/27 - 2030/31), Mapendekezo ya Mpango wa Maendeleo wa Mwaka mmoja (2026/27) pamoja na Mapendekezo ya Mwongozo wa Maandalizi ya Mpango na Bajeti kwa Muda wa Kati (2026/27-2028/29).

1.1. Muundo wa Taarifa

Mheshimiwa Mwenyekiti, Taarifa hii imegawanyika katika sehemu kuu Nane. Sehemu ya Kwanza ni Utangulizi, Sehemu ya Pili ni Dira ya Taifa ya Maendeleo ya Mwaka 2050, Sehemu ya Tatu ni Uchambuzi wa Mapendekezo ya Mpango Elekezi wa Miaka Ishirini na Tano, Sehemu ya Nne ni Uchambuzi wa Mapendekezo ya Mpango wa Nne wa Maendeleo wa Miaka Mitano, Sehemu ya Tano ni Uchambuzi wa Mapendekezo ya Mpango wa Maendeleo wa Mwaka Mmoja, Sehemu ya Sita ni Uchambuzi wa Mapendekezo ya Mwongozo wa Maandalizi ya Mpango na Bajeti wa muda wa kati, Sehemu ya Saba ni Maoni ya ujumla na Sehemu ya Nane ni Hitimisho.

SEHEMU YA PILI

2.0. DIRA YA TAIFA YA MAENDELEO 2050

Mheshimiwa Mwenyekiti, Dira ya Taifa ya Maendeleo 2050 yenye dhima ya kujenga *Taifa Jumuishi lenye Ustawi, Haki na Linalojitegemea* ni ya Pili kuandaliwa baada ya Dira ya Taifa ya Maendeleo 2025 ambayo iliandaliwa mwaka 1995. Kabla ya hapo Taifa halikuwa na Dira na badala yake lilikuwa likitekeleza mageuzi ya kichumi yaliyotokana na mabadiliko yaliyopendekezwa na Benki ya Dunia (WB) na Shirika la Fedha la Kimataifa (IMF) kwa kile kinachojulikana kama *“Structural Adjustment Program”*. Utekelezaji wa maagizo hayo kimsingi ulikuwa unaliondoa Taifa katika msukosuko wa uchumi na sio kutoa Dira thabiti ya wapi watanzania walitaka kulifikisha Taifa lao.

2.1. Misingi ya Dira ya Taifa ya Maendeleo ya 2050

Mheshimiwa Mwenyekiti, Dira imeweka misingi mitano ili tuweze kufikia malengo. Misingi hiyo ni Demokrasia, Haki na Uhuru, Utu, Amani na Umoja, Utajiri wa Rasilimali asilia pamoja na Utamaduni na Maadili ya Taifa. Uchambuzi wa kina wa Kamati umebaini nguzo kuu inayoshikilia misingi yote hiyo ni Amani na Umoja. Bila amani na umoja hakuna litakalowezezana. Kamati inawapongeza watanzania na vyombo vya ulinzi

na usalama kwa kuendelea kulinda na kudumisha amani ya Taifa letu chini ya Uongozi wa **Mhe. Dkt. Samia Suluhu Hassan, Rais wa Jamhuri ya Muungano wa Tanzania na Amiri Jeshi Mkuu**. Rai ya Kamati kwa watanzania wote ili tuweze kufikia malengo yetu ni kuendelea kulinda amani ya Taifa letu kwa wivu mkubwa kwa sababu endapo ikipotea hakuna alie salama na malengo ya Dira hii yatakuwa ni ndoto.

2.2. Malengo ya Dira

Mheshimiwa Mwenyekiti, Dira imekusudia kufikia Malengo 4 na Shabaha 17. Malengo hayo ni:-

- i. Uchumi wa kipato cha kati ngazi ya juu, ulio mseto, himilivu, jumuishi na shindani;
- ii. Maisha bora na ustawi kwa wote;
- iii. Taifa linalohifadhi na kutumia rasilimali za asili kwa ufanisi, uendelevu na tija na linalostahimili mabadiliko ya tabianchi; na
- iv. Jamii yenye umahiri na ujuzi wa kutumia teknolojia za kidijitali katika kuchochea ubunifu na kuongeza ushindani wake kimataifa.

Mheshimiwa Mwenyekiti, baada ya Kamati kufanya uchambuzi wa Malengo na Shabaha zote za Dira, ilibainika kuwepo na wasiwasi kuhusu utekelezaji wake. Wasiwasi huo ni sawa na ule uliobanishwa kwenye Aya ya **2.2.4. Ineffective Implementation Syndrome** ya Dira ya Taifa ya Maendeleo ya Mwaka 2025. Nanukuu

“Tanzanians have developed a propensity to prepare and pronounce plans and programmes, and ambitions which are not accompanied by effective implementation, monitoring and evaluation mechanisms. As a result, implementation has been weak...” Mwisho wa kunukuu.

Mheshimiwa Mwenyekiti, hii inamaanisha watanzania wamekuwa na hulka ya kuandaa mipango na programu ambayo mara nyingi imekuwa haina mpangilio mzuri wa utekelezaji, uratibu na taratibu za tathmini. Matokeo yake utekelezaji wa mipango na programu hizo umekuwa hafifu.

Rai ya Kamati kwa Serikali ni lazima tuwe na mifumo thabiti ya ufuatiliaji na Tathmini ili tuweze kufikia malengo na shabaha tulizojiwekea la sivyo changamoto iliyojitokeza itaendelea kuathiri utekelezaji wa Mipango.

SEHEMU YA TATU

3.0. UCHAMBUZI WA MAPENDEKEZO YA MPANGO ELEKEZI WA MAENDELEO WA MUDA MREFU WA MIAKA 25

Mheshimiwa Mwenyekiti, Mpango Elekezi wa Maendeleo wa Muda Mrefu wa Mwaka 2026/27-2050/51 wenye Dhima ya **“Taifa Jumuishi, Lenye Ustawi, Haki na Linalojitegemea”** ndio nyenzo kuu ya utekelezaji wa Dira ya Taifa ya Maendeleo ya Mwaka 2050. Mpango wa aina hii ni wa Pili nchini kuandaliwa, wa kwanza ulikuwa kati ya Mwaka 2011/12 - 2025/26 uliokuwa na dhima ya **“Mpango kazi wa Kuifikisha nchi kwenye Kipato cha Kati”**. Mpango wa Muda Mrefu wa 2050, unaweka malengo na viashiria vitakavyotumika katika kupima utekelezaji na mafanikio ili kufikia Taifa lenye uchumi wa kipato cha kati cha juu (Upper Middle Income Country). Aidha, utekelezaji wa Mpango huu utagawanywa katika utekelezaji wa mipango ya miaka mitano na ya mwaka mmoja mmoja.

Mheshimiwa Mwenyekiti, Kamati imechambua malengo 4, Shabaha 2 na Mikakati 7 ya utekelezaji, lengo likiwa ni kujiridhisha na uhalisia wake katika utekelezaji na kutoa ushauri wa nini kifanyike ili kufikia malengo ya Dira 2050. Uchambuzi huu unatoa muhtasari wa maeneo muhimu ambayo yatachochea ukuaji wa sekta nyingine.

3.1. Misingi ya Kufikia Malengo

Mheshimiwa Mwenyekiti, Mpango umeainisha misingi mikuu mitatu ambayo ni muhimu katika kufikia malengo ya Dira 2050. Misingi hiyo ni:-

3.1.1 Kuimarisha Utawala Bora, Demokrasia, Usalama na Utulivu

Mheshimiwa Mwenyekiti, Mpango umekusudia kuboresha utawala bora, demokrasia, usalama na utulivu. Baadhi ya masuala

yatayotekelezwa ni pamoja na kuanzisha utaratibu wa kuajiri Wakurugenzi Watendaji wa Halmashauri (DEDs) kwa kuzingatia sifa na uwezo kupitia mchakato wa wazi na wenye ushindani na watatambulika kama Wakurugenzi Wakuu (CEOs) wa maendeleo ya ndani ili kuongeza uwajibikaji. Vilevile, watatakiwa kuingia mikataba ya ufanisi ili kusimamia utendaji kazi wao. Lengo la mapendekezo haya ni kuimarisha utendaji kazi wa Serikali za Mitaa na kuzipa nguvu ya kiutendaji pamoja na kuimarisha uwezo wa kukusanya mapato ili zijitegemee. Vilevile, Mpango umekusudia kuboresha miundombinu ya usalama kwa kutumia teknolojia ya kisasa.

Mheshimiwa Mwenyekiti, Kamati inaipongeza Serikali kwa mapendekezo hayo, hata hivyo ina maoni na ushauri ufuatao:-

- i. Mikataba ya utendaji kazi isiishie kwa Wakurugenzi wa Halmashauri peke yao bali itumike hata kwa wakuu wa Taasisi na Wakurugenzi wa Mashirika ya Umma ili kuongeza ufanisi na uwajibikaji;
- ii. Kutumia teknolojia katika utoaji wa huduma, kuimarisha mazingira ya ufanyaji biashara, kudhibiti upotevu wa mapato na kudhibiti matumizi mabaya ya fedha; na
- iii. Serikali kuhakikisha kwamba utaratibu wa ugawaji rasilimali fedha kutoka Serikali kuu unakuwa linganifu kwa kuangalia uwezo wa Halmashauri kujitegemea na uwekezaji unaoweza kuchochea ukuaji wa sekta katika Halmashauri husika.

3.1.2 Kuimarisha Usimamizi wa Kidijitali na Matumizi ya Takwimu na Taarifa

Mheshimiwa Mwenyekiti, Serikali imekusudia ifikapo mwaka 2035 huduma zote za Serikali zitolewe kwa njia ya kidigiti. Vilevile,

ifikapo mwaka 2040 watu wote waweze kupata vitambulisho vya kidigiti na huduma za kidigiti.

Mheshimiwa Mwenyekiti, ili kufikia malengo yaliyokusudiwa, Kamati inashauri masuala yafuatayo:-

- i. kujenga miundombinu ya msingi ya kidijitali ikiwa ni pamoja na kusambaza mkongo wa Taifa wa mawasiliano ili kuhakikisha mtandao wa intaneti unapatikana maeneo yote nchini. Hatua hii itafikiwa endapo sekta binafsi itashirikishwa katika ujenzi wa Mkongo wa Taifa kwa njia ya ubia (PPP);
- ii. kuhakikisha kwamba elimu ya umuhimu wa matumizi ya mtandao wa kidigiti inatolewa kwa wananchi sambamba na kuhamasisha matumizi yake;
- iii. kutumia mifumo ya kisasa ya TEHAMA inayotumia takwimu na taarifa mbalimbali kama vile, akili unde (AI) na mifumo ya taarifa za kijiografia (GIS) ili kuboresha upangaji, ufuatiliaji na tathmini ya sera na miradi ya maendeleo;
- iv. Serikali ifanye mapitio ya mara kwa mara ya Sera, Sheria, na Kanuni zinazohusu masuala ya TEHAMA ili kuhakikisha kuna kuwa na mazingira wezeshi ya ubunifu, uwekezaji na matumizi salama ya teknolojia; na
- v. kuhakikisha shughuli zote za Serikali zinafanyika kidigitali ili kupunguza msongamano wa wananchi kwenye ofisi za Serikali pamoja na kupunguza muda wa kutoa maamuzi.

3.1.2.1. Matumizi ya Akili Unde (Artificial Intelligence - AI)

Mheshimiwa Mwenyekiti, Serikali imelenga kutumia akili unde kwenye malengo na shabaha mbalimbali. Akili unde ni teknolojia ambayo inatumia takwimu na taarifa mbalimbali zilizopo ili kutoa taarifa. Aidha, ili akili unde ilete matokeo sahihi, inategemea uwepo wa takwimu sahihi, hivyo Kamati inaishauri Serikali yafuatayo:-

- i. kuhakikisha kuwa Taasisi za Serikali zinakuwa na mfumo wa kukusanya takwimu na kuandaa taarifa sahihi ili kuondoa mkanganyiko wa takwimu;
- ii. kuwa na takwimu sahihi na zinazoaminika;
- iii. takwimu ziwe zinapatikana kwa urahisi na kwa wakati; na
- iv. kuhakikisha kuwa takwimu zinahuishwa kila wakati ili kuepuka matumizi ya takwimu zilizopitwa na wakati.

Mheshimiwa Mwenyekiti, hatua hizi zitafanikisha malengo ya Serikali ya kuuza takwimu kama sehemu ya kuongeza mapato (*data monetization*). Pamoja na umuhimu wa matumizi ya akili unde, ni lazima Serikali ijiandae kukabiliana na athari zinazoweza kujitokeza kutokana na matumizi ya teknolojia hiyo, ikiwa ni pamoja na kupoteza ajira katika baadhi ya shughuli.

3.1.3 Kuimarisha Mageuzi ya kifikra na kimtazamo

Mheshimiwa Mwenyekiti, ili kufanikisha Mpango huu ni lazima kubadili fikra na mtazamo wa wananchi kwamba ni Serikali pekee inawajibika kutoa huduma zote za kijamii na badala yake kuona jukumu la msingi la Serikali ni kuweka mazingira wezeshi ya utoaji huduma. Kamati imechambua mikakati iliyobainishwa na Serikali, na inaushauri ufuatao:-

- i. Serikali ibadili mtazamo wake wa kimsingi kutoka kuwa mtoa huduma wa kila shughuli na kuwa mratibu wa sera, mlinzi wa kanuni na mwezesaji wa mazingira ya biashara na uvumbuzi;
- ii. kubadili utamaduni wa Utumishi wa Umma kutenda kazi kwa mazoea na badala yake kuzingatia matokeo na tija;
- iii. kuandaa raia wanaowajibika kwa Taifa lao kwa kushiriki kwenye shughuli za maendeleo, ulipaji kodi, maadili ya kazi pamoja na uzalishaji;

- iv. wananchi kubadili fikra ya namna wanavyojadili matatizo yanayolikabili Taifa, kutoka kuilaumu Serikali na badala yake kutafuta suluhu ya matatizo yanayotukabili kwa pamoja kama Taifa; na
- v. kuunganisha sera na mabadiliko ya fikra zinazolenga kujenga kizazi chenye maadili, uwajibikaji, nidhamu na chenye uwezo wa kutambua fursa na kuzitumia kwa ajili ya maendeleo kuanzia elimu ya msingi hadi vyuo.

3.2. Masuala ya msingi yanayohitajika katika ukuaji na mabadiliko

Mheshimiwa Mwenyekiti, Mpango elekezi umeweka miongozo inayotakiwa kufuatwa ili kuleta mabadiliko katika ukuaji wa uchumi. Miongozo hii ni muhimu katika kuwezesha mtiririko wa mitaji, kuimarisha uhusiano wa kiuchumi na kukuza maendeleo ya kiteknolojia pamoja na mageuzi ya kiuchumi ambayo ni:-

- i. upatikanaji wa fedha na mitaji;
- ii. maendeleo ya miundombinu;
- iii. maendeleo ya ujuzi na ujasiriamali;
- iv. ufanisi wa udhibiti na urasimishaji;
- v. utawala bora; na
- vi. mabadiliko ya fikra na mageuzi ya kiutamaduni.

Mheshimiwa Mwenyekiti, Kamati imefanya uchambuzi wa masuala hayo na inaishauri Serikali yafuatayo:-

- i. Serikali kuimarisha Taasisi za Fedha za Maendeleo (DFIs) kwa kufanya tathmini na maboresho ya kina kwa kuziongezea mitaji na kuzielekeza kufadhili miradi ya kimkakati yenye matokeo makubwa kiuchumi;
- ii. kukuza Biashara ndogo na za Kati (SMEs) kwa kutoa mikopo nafuu na ruzuku kwa wajasiriamali katika sekta za uzalishaji na kuchochea ubunifu kwa biashara zinazoibukia;

- iii. Serikali kuendeleza miundombinu ya Msingi na ya kimkakati kwa kuanza na barabara, viwanja vya ndege, bandari, reli, mtandao (*internet*) ya uhakika ili kujenga msingi imara wa kufikia malengo;
- iv. kuongeza kasi ya kurasimisha biashara kwa kutumia mifumo sambamba na kutenga na kuendeleza maeneo mbalimbali nchini kwa ajili ya wafanyabiashara;
- v. kupunguza na kuunganisha Mamlaka za Udhhibiti zenye majukumu yanayoshabihiana ili kuboresha mazingira ya biashara na uwekezaji nchini; na
- vi. kuendelea kudhibiti vitendo vya rushwa na ubadhilifu kwenye mali za umma na binafsi. Hivi sasa takwimu zinaonyesha kuwa Fahirisi ya rushwa kwenye mali za umma (*Corruption Perceptions Index – CPI Tanzania*) ni (41/100). Hii inamaanisha kwa kila matukio **100** ya rushwa Serikali inaweza kuzuia matukio **41** tu. Hivyo, ili kufikia malengo ni lazima kudhibiti kikamilifu vitendo vya rushwa, ubadhilifu na ufujaji wa mali za umma.

3.3. Uhimilivu wa Sera za uchumi jumla na za kibajeti

Mheshimiwa Mwenyekiti, Mapendekezo ya Mpango Elekezi wa Muda Mrefu umeweka shabaha za uchumi jumla na za kibajeti zitakazosaidia kufikia malengo ya Dira 2050. Shabaha hizo ni kama ifuatavyo:-

3.3.1 Uhimilivu wa Uchumi Jumla

Mheshimiwa Mwenyekiti, uchumi wa Tanzania kwa takribani miongo miwili umekuwa ukikua kwa wastani wa **asilimia 6.2** na kufikia Pato la Taifa halisi la **shilingi trilioni 156.6** mwaka 2024 kutoka **shilingi trilioni 141.87** mwaka 2022 na pato la mtu mmoja kufikia **shilingi milioni 2.85** mwaka 2024 kutoka **shilingi milioni 2.84** mwaka 2022. Ukuaji huo ulichangiwa na sekta za kilimo, ujenzi, uchimbaji wa madini, usafiri na uzalishaji. Mpango elekezi umeweka shabaha na mikakati itakayoweza kufikia malengo yaliyowekwa kama ifuatavyo:-

- i. mfumuko wa bei wa wastani kati ya **asilimia 3** hadi **5**;
- ii. viwango imara vya ubadilishaji wa fedha;
- iii. kuimarisha uwezo wa nchi kukabiliana na misukosuko ya uchumi kutoka nje; na
- iv. Pato la Taifa (GDP) kufikia **Dola za Marekani trilioni moja** na Pato la Mtu mmoja kufikia **Dola za Marekani 7000** ifikapo mwaka 2050.

Mheshimiwa Mwenyekiti, Kamati imefanya uchambuzi wa kina wa shabaha hizo na ina maoni na mapendekezo yafuatayo:-

- i. kuendelea kusimamia Sera za fedha ili kudhibiti mfumuko wa bei;
- ii. kuendelea kuwekeza katika kilimo cha umwagiliaji ili kuondokana na kutegemea kilimo cha msimu ili kuwa na chakula cha kutosha na cha uhakika nchini pamoja na ziada kwa kwa ajili ya malighafi viwandani na mauzo nje ya nchi;
- iii. kuwekeza kwenye vyanzo vya nishati mbalimbali vinavyopatikana nchini kama vile gesi asilia, jua, upepo na jotoardi ili kutimiza azma ya uwepo wa nishati mseto na kupunguza utegemezi wa uagizaji wa mafuta ya dizeli, petroli, na gesi kutoka nje;
- iv. kuboresha mifumo ya taarifa za masoko ili kupunguza uwezekano wa kuhodhi bidhaa kwa lengo la kupandisha bei;
- v. kuanzisha na kuendeleza viwanda vinavyozalisha bidhaa zinazoagizwa kutoka nje kwa wingi (import substitution industries) ili kupunguza mahitaji ya fedha za kigeni ya kununua bidhaa hizo mfano sukari ya viwandani, mbolea, pamba na mafuta ya kula;
- vi. kuimarisha ushirikiano wa kikanda na kimataifa ili kupanua masoko ya bidhaa zinazozalishwa nchini; na

- vii. Serikali kuimarisha miundombinu ya usafiri na usafirishaji ili kutumia jiografia ya kimkakati ya Taifa kama kitovu cha usafirishaji na biashara kwa nchi tunazopakana nazo.

3.3.2 Uhimilivu wa Sera za Kibajeti

Mheshimiwa Mwenyekiti, Mapendekezo ya Mpango elekezi yamelenga kuweka mfumo endelevu wa sera ya fedha za umma kwa kuongeza makusanyo ya kodi kufikia **asilimia 25** ya Pato la Taifa, kupunguza uwiano wa deni kwa Pato la Taifa hadi kufikia **asilimia 40**, kuboresha makusanyo ya mapato yasiyo ya kodi, kupunguza nakisi ya bajeti kuwa kati ya **asilimia 1** hadi **3** ya Pato la Taifa na kutenga **asilimia 50** ya bajeti kwa ajili ya matumizi ya maendeleo.

Mheshimiwa Mwenyekiti, Kamati imefanya uchambuzi wa malengo hayo na kushauri yafuatayo:-

- i. kuimarisha mifumo ya usimamizi wa kodi na kuendelea kujenga utamaduni wa wataanzania kulipa kodi kwa hiari kwa ajili ya maendeleo ya Taifa;
- ii. kupunguza misamaha ya kodi kutoka **asilimia 2.5** ya sasa hadi **asilimia 1** ya Pato la Taifa ili kuongeza mapato ya Serikali; na
- iii. kupunguza matumizi yasiyo ya lazima ili fedha hizo zielekezwe kwenye kutekeleza shughuli za maendeleo zitakazochochea ukuaji wa uchumi.

3.4. Maeneo ya Kielelezo katika Programu

Mheshimiwa Mwenyekiti, mapendekezo ya Mpango Elekezi umeainisha programu 14 za kielelezo zenye uwezo wa kuchochea na kuharakisha mageuzi ya kiuchumi, kufungua fursa za uwekezaji na kuchochea ubunifu. Aidha, maeneo hayo yanatoa mwongozo wa uandaaji wa Mipango ya Maendeleo ya Miaka Mitano (FYDPs) hadi mwaka 2050, kwa kuhakikisha

kunakuwa na muendelezo wa programu na miradi mikubwa ambayo bado haijakamilika kutoka Mpango Elekezi wa mwaka 2025, hususan katika sekta za nishati, usafirishaji na uchukuzi, pamoja na kilimo. Programu hizo ni kama zifuatazo:-

- i. Tanzania inayokua kiviwanda;
- ii. Kufungamanisha Sekta ya Madini na Viwanda;
- iii. Tanzania inayoongoza katika ugunduzi;
- iv. Tanzania inayo himili Mabadiliko ya Tabianchi;
- v. Taifa lililounganishwa na miundombinu bora;
- vi. Nishati ya Kisasa;
- vii. Maendeleo yanayozingatia watu;
- viii. Mageuzi ya Utawala bora;
- ix. Miji ya Kisasa;
- x. Tanzania inayovutia Biashara na Uwekezaji
- xi. Tanzania inayokua katika Sekta ya Utamaduni na Utalii;
- xii. Mageuzi katika sekta ya kilimo;
- xiii. Tanzania yenye nguvu ya ubunifu na uvumbuzi; na
- xiv. Mageuzi ya dijitali, TEHAMA na mifumo ya fedha.

Mheshimiwa Mwenyekiti, Kamati imefanya uchambuzi wa kina wa programu hizi na inaishauri Serikali kutoa kipaumbele mahsusi katika kukamilisha miradi ya muda mrefu ambayo utekelezaji wake haujakamilika. Miradi hiyo ni kama vile Liganga na Mchuchuma, Magadi Soda Engaruka, Ruhudji na Rumakali, na miradi ya uchimbaji wa gesi na mafuta katika maeneo ya Pwani. Kukamilika kwa miradi hii kutaleta manufaa na kuchochea ukuaji wa uchumi. Aidha, ni muhimu kuweka kipaumbele cha kipekee katika kukamilisha miradi ya ujenzi wa reli ya kisasa ya SGR kutokana na umuhimu kwa nchi na nchi jirani.

3.5. Ugharamiaji wa Mpango

Mheshimiwa Mwenyekiti, Mpango Elekezi wa Muda Mrefu utagharimu **dola za Marekani bilioni 3,582** na kati ya kiasi hicho sekta binafsi

inatarajiwa kuchangia **asilimia 70** na Sekta ya Umma kuchangia **asilimia 30**. Kati ya **asilimia 70** ya mchango wa sekta binafsi, **asilimia 13** itachangiwa na sekta za ndani na **asilimia 57** itatokana na uwekezaji wa moja kwa moja kutoka nje (FDIs). Aidha, kwa upande wa **asilimia 30** ya mchango wa sekta ya umma, **asilimia 22** zitatokana na mapato ya kodi, yasiyo ya kodi na mikopo na **asilimia 8** zitachangiwa na mashirika ya Umma. Vilevile, Serikali imepanga kutenga uwiano wa **60:40** wa bajeti ya kila mwaka kwa ajili ya matumizi ya kawaida na ya maendeleo. Jedwali Na. 1 linaonyesha mchanganuo wa mahitaji ya fedha kwa kila Mpango wa miaka mitano.

Jedwali Na 1: Mahitaji ya Fedha kwa Ajili ya Kugharamia Mpango

(Dola Bilioni)

Mpango Wa Maendeleo Wa Miaka Mitano	Mchango wa Sekta ya Umma		Sekta Binafsi Asilimia (70%)	Jumla
	Mchango wa Serikali (22%)	Mchango wa Mashirika (8%)		
IV	43	12	128	183
V	67	20	203	290
VI	118	45	379	542
VII	201	96	692	989
VIII	317	157	1,106	1,580
JUMLA	746	330	2,508	3,584

Chanzo: Taarifa ya Mapendekezo ya Mpango Elekezi wa Muda mrefu

Mheshimiwa Mwenyekiti, Kamati ilifanya uchambuzi wa vyanzo vya ugharamiaji wa Mpango na kubaini kwamba vimegawanyika katika makundi makuu mawili. Moja ni vyanzo vinavyotokana na Serikali na pili ni Sekta Binafsi na ina maoni na ushauri ufuatao:-

a) Mapato ya Serikali

- i. Serikali kuimarisha matumizi ya mifumo ya TEHAMA katika kukusanya mapato ya kodi na yasiyo ya kodi. Hatua hii iende sambamba na kuipatia Mamlaka ya Mapato Tanzania kiasi

cha **shilingi bilioni 480** kwa ajili ya ujenzi, uboreshaji na ukamilishaji wa mifumo;

- ii. Mamlaka, Wakala na Taasisi za umma kuhakikisha wakati wote zinatumia mifumo kukusanya na kuhasibu mapato yote ya Serikali na iweke katazo la kukusanya mapato ya Serikali kwa fedha taslimu;
- iii. Mpango umeelekeza Mashirika na Taasisi za Serikali kuchangia **asilimia 8** katika utekelezaji wa miradi. Hata hivyo, Mashirika haya yamekuwa na ufanisi mdogo kwenye ukusanyaji wa mapato ukizingatia kuwa Serikali imewekeza takribani **shilingi trilioni 86.3**. Aidha, kwa takribani miaka 10 mchango wa Mashirika katika mapato ya Serikali unaotokana na gawio, mchango wa **asilimia 15** na **asilimia 70** ya mapato ya ziada ni wastani wa **shilingi trilioni 1**. Hivyo, kwa matarajio ya Dira 2050, ni dhahiri Mashirika haya yanahitaji kuongeza ufanisi; na
- iv. kuimarisha matumizi ya masoko ya mitaji ya ndani na ya nje kupitia utoaji wa hati fungani maalum kama vile hati fungani za miundombinu, kijani na za tabianchi.

b) **Mchango wa Sekta Binafsi**

Mheshimiwa Mwenyekiti, Sekta Binafsi inatarajiwa kuchangia **asilimia 70** ya gharama za Mpango. Hatua, hii inaonyesha nia ya Serikali kutekeleza kwa vitendo azma yake ya kuifanya Sekta Binafsi kuwa injini ya ukuaji wa uchumi. Aidha, uchambuzi wa Kamati umebaini kwamba sekta binafsi katika Mpango wa Tatu wa Maendeleo ilitarajiwa kuchangia **shilingi trilioni 40.61** sawa na **asilimia 35** ya gharama za Mpango. Hata hivyo, hadi Kamati inakamilisha Taarifa hii haikuwa imepokea taarifa ya mchango wa sekta binafsi katika kugharamia mpango huo kwa kipindi cha miaka minne na nusu, hivyo Kamati ilishindwa kupima ni kwa kiasi gani

malengo ya **asilimia 70** yatafikiwa. Aidha, ili Serikali iweze kufikia malengo hayo, Kamati inashauri itekeleze masuala yafuatayo:-

- i. kuanzisha utaratibu wa kutambua na kutunza takwimu za uwekezaji wa sekta binafsi katika ugharamiaji wa miradi ya maendeleo;
- ii. kutangaza miradi ambayo Serikali itataka itekelezwe na Sekta binafsi;
- iii. kuweka mazingira wezeshi ya ufanyaji biashara na uwekezaji;
- iv. kushirikisha mapema sekta binafsi katika kupanga na kusanifu miradi;
- v. kufanya maamuzi ya haraka na kwa wakati;
- vi. watumishi wa umma kuboresha utoaji wa huduma kutoka udhibiti kwenda kwenye mtazamo wa kuwezesha; na
- vii. kuwa na Sera za kodi zinazotabirika pamoja na kuweka utaratibu wa haraka wa kutatua migogoro ya masuala ya kodi.

Mheshimiwa Mwenyekiti, endapo masuala hayo hayatafanyiwa kazi ni dhahiri kuwa lengo la sekta binafsi kuchangia **asilimia 70** halitofikiwa na hivyo itaathiri utekelezaji wa mpango.

3.6. Utekelezaji na Usimamizi

Mheshimiwa Mwenyekiti, Mapendekezo ya Mpango elekezi wa muda mrefu wa mwaka 2050 utasimamiwa na Tume ya Taifa ya Mipango kama inavyoelekezwa katika Sheria ya Bajeti Sura 439 na Sheria ya Tume ya Mipango Sura 127. Aidha, katika usimamizi huo, Tume itashirikiana na Wizara, Idara, Mamlaka na Taasisi mbalimbali za Serikali, sekta binafsi, sekretarieti za mikoa pamoja na Serikali za Mitaa. Hivyo, ili kuhakikisha kuwa Mpango huu unatekelezwa na kusimamiwa kikamilifu, Kamati inashauri yafuatayo:-

3.6.1 Kuimarisha Ufuatiliaji na Tathmini

Mheshimiwa Mwenyekiti, ufuatiliaji na tathmini ni nguzo muhimu katika kuhakikisha mpango unatekelezwa kwa ufanisi na kufikia malengo yaliyokusudiwa kwa kutoa taarifa sahihi za utekelezaji wa mpango, kubaini changamoto mapema, kuhakikisha uwajibikaji pamoja na matumizi bora ya rasilimali fedha. Hata hivyo, hakuna mwongozo wa kisheria unaoongoza suala zima la tathmini na ufuatiliaji.

Mheshimiwa Mwenyekiti, ili Serikali iweze kusimamia ufuatiliaji na tathmini ya mipango ya Serikali kwa kipindi cha miaka mitano ijayo na kufikia malengo yaliyokusudiwa, Kamati inaitaka Serikali kutekeleza masuala yafuatayo:-

- a) kutunga Sheria ya ufuatiliaji na tathmini itakayosimamia masuala yote ya ufuatiliaji na tathmini na hivyo kuleta ufanisi na uwajibikaji. Aidha Kamati inasisitiza kuweka sharti la kuwasilisha taarifa ya ufuatiliaji na tathmini Bungeni kupitia Kamati ya Bajeti ili kuimarisha uwajibikaji katika utekelezaji wa wa miradi ya umma; na
- b) Serikali ifanye tathmini ya umuhimu wa kuwa na Mamlaka moja itakayosimamia jukumu la ufuatiliaji na tathmini ya mipango na shughuli za Serikali ili kuongeza ufanisi wa jukumu hilo. Hivi sasa, Tume ya Mipango inafanya ufuatiliaji na tathmini ya Mipango ya Serikali na Ofisi ya Waziri Mkuu ikifanya tathmini na ufuatiliaji wa shughuli za Serikali. Mwingiliano wa majukumu wa namna hii husababisha mkanganyiko , kupunguza ufanisi, uwajibikaji hafifu na hivyo kuathiri matokeo.

3.6.2 Usimamizi wa Mashirika ya Umma

Mheshimiwa Mwenyekiti, moja ya mapendekezo ya Serikali katika mpango wa muda mrefu ni kutenganisha Mashirika katika makundi

mawili. Kundi la kwanza linahusisha mashirika ya Serikali yanayotoa huduma na hayajiendesha kwa misingi ya kibiashara na kundi la pili ni mashirika yanayojiendesha kibiashara. Aidha, inapendekezwa Mashirika yanayojiendesha kibiashara yabaki chini ya uongozi wa Ofisi ya Msajili wa Hazina na yanayotoa huduma yasimamiwe na Wizara husika.

Mheshimiwa Mwenyekiti, uamuzi huo pamoja na kwamba una nia njema ya usimamizi, Kamati inaishauri Serikali kuuangalia upya kwa sababu hata Mashirika yanayotoa huduma lazima yawe na msimamizi atakayeweka vigezo vya utoaji huduma kwa ufanisi na kusimamia utekelezaji wake. Wizara zina majukumu ya kusimamia utendaji wa kisera na sio utendaji wa kila siku wa Mashirika. Hivyo kurejesha majukumu ya usimamizi kwenye Wizara kutazorotesha utendaji kazi wa Mashirika hayo. Aidha ni wakati muafaka kwa Serikali kurejesha Bungeni Muswada wa Sheria ya kuunda upya Ofisi ya Msajili wa Hazina ili kuongeza ufanisi wa utekelezaji wa Majukumu ya Ofisi hiyo sambamba na uimarishaji wa usimamizi wa mashirika ya umma kwa ujumla.

SEHEMU YA NNE

4.0. UCHAMBUZI WA MAPENDEKEZO YA MPANGO WA MAENDELEO WA MIAKA MITANO (2026/27 - 2030/31)

Mheshimiwa Mwenyekiti, Mapendekezo ya Mpango wa Maendeleo wa Taifa wa Miaka Mitano (2026/27–2030/31) ni wa kwanza katika utekelezaji wa Mapendekezo ya Mpango Elekezi wa Muda Mrefu wa mwaka 2050 na wa nne tangu uanzishwe utaratibu wa kutekeleza Mipango ya miaka mitano. Aidha, Mpango huu una lengo la kuweka msingi imara wa utekelezaji wa sera za kiuchumi, kijamii na miundombinu itakayoharakisha maendeleo endelevu ya taifa na ustawi wa jamii. Mpango unalenga kufikia Pato la Taifa (*nominal GDP*) la **Dola za Marekani bilioni 118.052**, ukuaji wa Pato la Taifa halisi (*real GDP*) wa

asilimia 10.5 pamoja na Pato la Taifa kwa kila mtu la **Dola za Marekani 1,638** ifikapo mwaka 2031. Kufikia malengo hayo kutategemea uboreshaji wa mazingira ya biashara na uwekezaji, ongezeko la upatikanaji wa nishati ya uhakika na ya gharama nafuu, mifumo thabiti ya usafirishaji na usambazaji, kukuza ubunifu na matumizi ya teknolojia za kidijitali pamoja na kujenga utumishi wa umma wenye ujuzi, maadili, nidhamu, uwajibikaji na uzalendo kwa Taifa.

4.1. Malengo Mahsusi yanayoweka Msingi wa Utekelezaji wa Mpango wa Miaka Mitano

Mheshimiwa Mwenyekiti, Misingi iliyowekwa ili kufanikisha matokeo ya utekelezaji wa Mpango wa Miaka mitano ni pamoja na:-

- i. kuendelea na mageuzi ya kimuundo ili kuimarisha uchumi jumla na kufungua fursa za ukuaji jumuishi unaoongozwa na sekta binafsi;
- ii. kuongeza ushindani wa kimataifa kwa kuwa kitovu cha kikanda na kimataifa cha usafiri na masoko kwa kuboresha miundombinu ya ugavi na usafirishaji na kuboresha mazingira ya ufanyaji biashara;
- iii. kudumisha ajira jumuishi na ustawi wa muda mrefu kwa kujenga uwezo wa rasilimali watu, kuboresha huduma na mifumo ya hifadhi ya jamii, ustahimilivu wa mazingira na mabadiliko ya tabianchi pamoja na kukuza utawala bora na kuzingatia misingi ya utawala wa sheria; na
- iv. kuongeza ushindani wa kimataifa kwa kuchochea mageuzi ya sekta za uzalishaji ili kuongeza ajira zenye staha, kuimarisha thamani ya bidhaa na huduma.

Mheshimiwa Mwenyekiti, Kamati imefanya uchambuzi wa malengo mahsusi ya mapendekezo ya mpango na inaishauri Serikali yafuatayo:-

- i. kutekeleza kikamilifu Mpango wa Kuboresha Mazingira ya Biashara na uwekezaji nchini (MKUMBI) ili kuondoa vikwazo vya biashara na kuendeleza mazingira ya uwekezaji yanayoweza sekta binafsi kushindana kikanda na kimataifa;

- ii. kuwekeza katika miundombinu wezeshi ya usafiri na usafirishaji mfano bandari, reli, viwanja vya ndege na barabara ili kurahisisha shughuli za ugavi;
- iii. kuendeleza elimu na ujuzi ili kukuza uwezo wa rasilimali watu, kuboresha miundombinu ya msingi ya huduma za jamii, kusimamia kikamilifu sera na sheria za utunzaji mazingira pamoja na kuimarisha mifumo na kusimamia taasisi za utoaji haki;
- iv. kuanzisha na kuendeleza vyuo vya kitaaluma vitakavyotoa wataalamu wenye ujuzi mahsusi kwa ajili ya viwanda vidogo na vya kati ili kujenga nguvu kazi yenye weledi na uwezo wa kuchangia kikamilifu katika sekta za uzalishaji na huduma; na
- v. kutumia teknolojia ya kisasa katika uzalishaji wa bidhaa ambazo Tanzania ina nguvu ya kiushindani, kupata ithibati ya bidhaa zinazozalishwa nchini pamoja na kuimarisha masoko ya ndani na nje.

4.1.1. Matokeo ya Utekelezaji wa Mpango katika kipindi cha miaka Mitano

Mheshimiwa Mwenyekiti, Mapendekezo ya Mpango wa Maendeleo yamebainisha matokeo matano yenye vipengele 18 kama yanavyonekana kwenye jedwali na. 2 yanayotarajiwa kufikiwa mwaka 2030/31. Matokeo hayo ni:-

i. Uchumi Imara na Shindani

Mheshimiwa Mwenyekiti, kufikia 2030/31 uchumi unatarajiwa kukua kwa **asilimia 10.5** na pato la taifa la mtu mmoja kufikia **Dola za Kimarekani 1,638**.

ii. Kutokomeza umaskini uliokithiri

Mheshimiwa Mwenyekiti, Serikali ina mpango wa kupunguza kiwango cha umaskini uliokithiri kutoka **asilimia 8** mwaka 2017/18 hadi **asilimia 5** mwaka 2030/31. Hatua hii itasababisha kupungua

kwa *Gini Coefficient* kutoka **0.38** hadi **0.34**. Kipimo cha *Gini Coefficient* kinaashiria mgawanyo wa mapato. Hivyo, kadri *Gini Coefficient* inavyopungua ndivyo utofauti kati ya kipato cha juu na cha chini unavyopungua.

iii. **Afya na Maisha Bora**

Mheshimiwa Mwenyekiti, Mapendekezo ya Mpango yamekusudia kupunguza vifo vya watoto wachanga kutoka **33** kwa vizazi hai **1,000** mwaka 2022 hadi vifo **27** na vifo vya akina mama kutoka **104** kwa vizazi hai **100,000** hadi **85** ifikapo mwaka 2030/31. Kamati inampongeza **Mhe. Dkt. Samia Suluhu Hassan, Rais wa Jamhuri ya Muungano wa Tanzania** kwa kuendelea kutekeleza afua mbalimbali kwenye sekta ya afya zilizopelekea kupunguza vifo vya Watoto wachanga na kina Mama wajawazito kwa.

iv. **Elimu Bora na Jumuishi**

Mheshimiwa Mwenyekiti, Mapendekezo ya Mpango yamekusudia kufikia lengo la uwiano wa wanafunzi kwa mwalimu mwenye sifa **40:1** mwaka 2030/31 kutoka **105:1** mwaka 2024. Kuongeza uandikishaji wa sekondari (O level) kutoka **asilimia 51.7** hadi **asilimia 79.1**.

v. **Jamii ya Kidijitali**

Mheshimiwa Mwenyekiti, Mapendekezo ya Mpango yamelenga kufikia zaidi ya **asilimia 70** ya wananchi wanaotumia intaneti yenye kasi (*broadband*) na **asilimia 95** ya huduma za Serikali kupatikana mtandaoni.

Mheshimiwa Mwenyekiti, Kamati imefanya uchambuzi wa malengo mahsusi na inaushauri ufuatao kwenye baadhi ya vipengele:-

- i. kwa kuwa uchumi wa nchi kwa muda mrefu umekuwa ukichochea na shughuli za Serikali, hivyo ili Serikali ifikie lengo la kuwa na

uchumi imara na shindani lazima itengeneze mazingira wezeshi ili sekta binafsi iwe injini ya ukuaji wa uchumi;

- ii. Serikali ihakikishe sekta zinazotoa ajira kwa wataanzania walio wengi zinakuwa kwa kasi. Sekta hizo ni kilimo cha mazao, uvuvi, mifugo, na utalii;
- iii. Serikali kuendelea kuboresha sekta ya afya kwa kuendelea kujenga zahanati na vituo vya afya katika ngazi zote kwa kuzingatia mahitaji pamoja na kuendelea kuajiri wahudumu wa afya;
- iv. Serikali kuendelea kuboresha sekta ya elimu kwa kuongeza miundombinu ya kujifunza na kujifunzia pamoja na kuajiri walimu wa kutosha na wenye ujuzi. Aidha, Serikali ihakikishe kuwa mitaala mipya ya elimu ya msingi na ufundi inatekelezwa kikamilifu; na
- v. Serikali kuhakikisha inaweka miundombinu itakayohamasisha jamii kuwa ya kidigitali.

**Jedwali Na. 2: Malengo Mahsusi ya Utekelezaji wa Mpango wa Miaka
Mitano ifikapo 2030/31**

SHABAHA KUU	KIASHIRIA (INDICATOR)	HALI YA MSINGI (BASELINE)	LENGO (2030/31)
Uchumi Imara na Shindani	Pato la Taifa (GDP – USD Bilioni)	81.537 (2024)	118.052
	Pato la Kila Mtu (USD)	1,343.91 (2024)	1,638
	Ukuaji wa Pato Halisi (%)	5.5% (2024)	10.5%
Kutokomeza Umaskini Uliokithiri	Kiwango cha Umaskini Uliokithiri (%)	8% (2017/18)	5%
	Kiwango cha Umaskini wa Kawaida (%)	26.4% (2017/18)	22%
	Kiwango cha Usawa wa Mapato (Gini coefficient)	0.38	0.34
Kuwa Kapu la Chakula Barani Afrika	Kiwango cha Kujitosheleza kwa Chakula (%)	128%	130%
	Nafasi ya Upatikanaji wa Chakula Barani Afrika	Nafasi ya 5	Nafasi ya 3
Afya na Maisha Bora	Vifo vya Watoto Wachanga kwa vizazi hai 1,000	33 (2022)	27
	Vifo vya Watoto chini ya Miaka 5	43 (2022)	34
	Vifo vya Akina Mama kwa vizazi hai 100,000	104 (2022)	85

SHABAHA KUU	KIASHIRIA (INDICATOR)	HALI YA MSINGI (BASELINE)	LENGO (2030/31)
Elimu Bora na Jumuishi	Uwiano wa Walimu Wenye Sifa kwa Wanafunzi	105:1 (2024)	40:1
	Uwiano wa Uandikishaji Shule ya Msingi (%)	98.2% (2023)	100%
	Uwiano wa Uandikishaji Sekondari ya Chini (%)	51.7% (2024)	79.1%
Ulinzi wa Jamii na Huduma za Afya	Utoaji wa Bima ya Afya (%)	67.8% (2023/24)	100%
	Utoaji wa Hifadhi ya Jamii (%)	10.1% (2023/24)	18.1%
Maji Safi na Nishati	Upatikanaji wa Maji Safi Vijijini (%)	79.6%	87.9%
	Upatikanaji wa Maji Safi Mijini (%)	90.0%	97.2%
	Uwezo wa Uzalishaji wa Umeme (MW)	4032 MW (2025)	15,000 MW
Usawa wa Kijinsia	Fahirisi ya Usawa wa Kijinsia (Global Gender Gap Index - GGGI)	0.734 (2024)	0.77
	Nafasi ya Tanzania Kimataifa kwa Fahirisi ya Usawa wa Kijinsia (GGGI)	Nafasi ya 55 (2024)	Nafasi ya 40
Mazingira Mabadiliko na Tabianchi	Nafasi katika Fahirisi ya Utunzaji Mazingira (<i>Environmental Performance Index Africa</i>)	Nafasi ya 19 (2022)	Top 15
	Nafasi katika fahirisi ya kukabiliana na mbadiliko ya tabia (<i>Climate Adaptation Index Afrika</i>)	Nafasi ya 18 (2022)	Top 15
Jamii ya Kidijitali	Matumizi ya Intaneti ya Broadband (%)	40% (2025)	>70%
	Kiwango cha Uelewa wa Kidijitali (%)	30% (2024)	>60%
	Huduma za Msingi za Serikali zinazopatikana Mtandaoni (%)	45% (2025)	95%

Chanzo: Taarifa ya Mapendekezo ya Mpango wa miaka 5 (2026/27-2030/31)

4.2. Uthabiti wa Uchumi Jumla na Fedha za Umma

4.2.1. Utulivu wa Uchumi Jumla

Mheshimiwa Mwenyekiti, jedwali lifuatalo linaonesha viashiria vya utulivu na uhimilivu wa uchumi jumla na malengo yanayotarajiwa ifikapo 2030/31.

Jedwali Na. 3: Viashiria vya Utulivu vya Uchumi Jumla na Malengo

KIASHIRIA CHA MATOKEO	KIWANGO CHA MSINGI (MWAKA)	LENGO (2030/31)
Pato la Taifa (GDP) kwa Dola za	81,537 (2024)	118.052

KIASHIRIA CHA MATOKEO	KIWANGO CHA MSINGI (MWAKA)	LENGO (2030/31)
Marekani Bilioni		
Ukuaji Halisi wa Pato la Taifa (GDP) (%)	5.5% (2024)	10.5%
Pato la Taifa kwa Kila Mtanzania (GDP per capita) (USD)	1,343.91 (2024)	1,638
Uwiano wa Deni la Umma kwa pato la Taifa (GDP) ukilinganishwa na viwango vya kupima uhimilivu wa deni (DSA)	48.9% (2025)	<55%
Mfumuko wa Bei	3.1% (2024)	3–5%
Ukuaji wa Mikopo kwa Sekta Binafsi (kwa mwaka)	15.9% (2024)	22.4%
Mikopo ya Ndani kwa Sekta Binafsi kwa pato la Taifa (GDP)	16.3% (2025)	25%
Kiwango cha Mfumuko wa Bei Jumla	3.1% (2024)	3–5%
Kiwango cha Mfumuko wa Bei wa Msingi	3.4% (2024)	3–5%
Mikopo chechefu	3.3% (2024)	<5%
Ujumuishaji wa Huduma za Kifedha (watu wazima)	72.76% (2023)	90%
Watu wazima wenye akaunti za miamala	72% (2023)	85%
Watu wazima wanaotumia malipo ya kidijitali	13% (2023)	40%

Chanzo: Taarifa ya Mapendekezo ya Mpango wa miaka 5 (2026/27-2030/31)

Mheshimiwa Mwenyekiti, Kamati imefanya uchambuzi wa viashiria hivyo na inapendekeza yafuatayo:-

i. **Mfumuko wa Bei**

Mheshimiwa Mwenyekiti, Serikali ihakikishe katika kipindi chote cha utekelezaji wa Mpango wa Miaka mitano mfumuko wa bei unabaki katika kiwango kisichozidi **asilimia 5**. Endapo mfumuko wa bei utazidi lengo lililowekwa utaathiri viashiria vingine vya uchumi vikiwemo kupanda kwa riba za mikopo ambazo zitaathiri ukuaji wa sekta binafsi, kushusha

thamani ya shilingi pamoja na kuongezeka kwa gharama za kukopa katika soko la ndani.

ii. **Fedha jumuishi kwa Uchumi Imara**

Mheshimiwa Mwenyekiti, ili kuendeleza jitihada za wananchi kujiunga na mfumo wa fedha jumuishi, Serikali inapaswa kuwekeza na kuhamasisha uwekezaji wa sekta binafsi kwenye miundombinu ya msingi inayowezesha fedha jumuishi (*financial inclusion*) sambamba na kutoa elimu kwa wananchi pamoja na kupunguza gharama za miamala.

iii. **Usimamizi bora wa deni la taifa**

Mheshimiwa Mwenyekiti, Serikali ihakikishe katika wakati wote wa utekelezaji wa Mpango wa Miaka mitano inakopa kwa kuzingatia masharti ya Sheria ya Mikopo, Dhamana na Misaada Sura 134. Aidha, mikopo yote inayokopwa na Serikali ielekezwe kwenye miradi na shughuli zenye uwezo wa kuzalisha mapato yatakayosaidia kurejesha mikopo hiyo na si vinginevyo. Jedwali na. 4 linaonyesha viashiria vya kuimarisha Sera za kibajeti na kifedha zinazotabirika.

Jedwali Na. 4: Viashiria vya kuimarisha Sera za Kibajeti na Kifedha Zinazotabirika

KIASHIRIA CHA MATOKEO	KIWANGO CHA MSINGI (MWAKA)	LENGO (2030/31)
Uwiano wa mapato ya ndani kwa Pato la Taifa (GDP)	14.9% (2024/25)	20.0%
Uwiano wa mapato ya kodi kwa Pato la Taifa (GDP)	13.3% (2024/25)	18.0%
Uwiano wa mapato yasiyo ya kodi kwa Pato la Taifa (GDP)	2.7% (2024/25)	5.0%
Uwiano wa deni la Serikali kwa Pato la Taifa ukilinganisha na viwango vya kupima uhimilivu wa deni (DSA)	47.0% (2024/25)	<50.0%
Thamani ya deni la sasa (PV) ya deni la	40.3 (2024/25)	19.6

KIASHIRIA CHA MATOKEO	KIWANGO CHA MSINGI (MWAKA)	LENGO (2030/31)
Taifa kwa Pato la Taifa (GDP)		
Thamani ya sasa (PV) ya huduma ya deni la Taifa kwa mapato ya ndani	44.3 (2023/24)	15
Thamani ya sasa (PV) ya deni la nje kwa mauzo ya nje	123.8 (2024/25)	100.3
Nakisi ya bajeti (%) kwa Pato la Taifa (GDP)	-3.1% (2024)	-2.8%
Matumizi ya maendeleo (% ya bajeti yote)	31% (2024/25)	35%–40%
Uwiano wa malipo ya riba kwa mapato yote ya mwaka	11% (2023)	≤8%
Mahitaji ya fedha ya jumla kwa Pato la Taifa (GDP) (%)	35% (2024)	35%
Wastani wa kuiva kwa deni (miaka)	Miaka 9 (2023)	Miaka 12
Gawio halisi linalotolewa na Mashirika ya Umma kwa Pato la Taifa (%)	<0.2% (2023)	0.5–1%
Kiasi cha dhamana kwa Pato la Taifa (%)	2.8% (2023)	≤3%

Chanzo: Taarifa ya Mapendekezo ya Mpango wa miaka 5 (2026/27- 2030/31)

Mheshimiwa Mwenyekiti, jedwali hapo juu limebainisha malengo yanayotarajiwa kufikiwa ifikapo mwaka 2030/31. Aidha, uchambuzi wa Kamati kuhusu viashiria vilivyopo kwenye jedwali hilo umebaini kwamba ili kufikia malengo ya viashiria hivyo ni lazima Serikali ihakikishe inaimarisha ukusanyaji wa mapato ya ndani kwa kupanua wigo wa kodi na kuwekeza kwenye matumizi ya mifumo ya kidijitali katika ukusanyaji. Hatua hii iende sambamba na kudhibiti matumizi ya Serikali yasiyo na tija, kuwekeza kwenye miradi yenye manufaa kiuchumi pamoja na kuboresha ushirikiano wa kikanda na kimataifa.

4.3. Kuimarisha Misingi Imara na Endelevu ya Taifa

Mheshimiwa Mwenyekiti, ili kuhakikisha utekelezaji wa Mpango unafanikiwa na kuleta matokeo yaliyokusudiwa, Serikali imeweka misingi minne. Misingi hiyo ni:-

- i. kuimarisha na kuendeleza Utawala bora, Demokrasia, ulinzi na usalama;
- ii. kujenga Serikali za Mitaa zilizo imara na zenye ufanisi;
- iii. kuimarisha Serikali mtandao na matumizi ya takwimu; na

- iv. kuhimiza mabadiliko ya kifikra ili kuendana na mageuzi.

Mheshimiwa Mwenyekiti, Kamati imechambua kwa kina misingi hiyo na ina maoni, ushauri na mapendekezo yafuatayo kwa Serikali:-

- i. kuendelea kuhakikisha kwamba Serikali za mitaa zinakuwa ndio kitovu cha maendeleo katika ngazi za Mikoa, Wilaya, Mitaa, Vijiji na vitongoji kwa kuhakikisha kuna rasilimali fedha na watu wa kutosha wenye ujuzi na ufanisi; na
- ii. takwimu ndio msingi wa kufanya maamuzi sahihi na yenye tija, hivyo Serikali ihakikishe katika wakati wote inatumia takwimu sahihi zilizohitishwa katika kufanya maamuzi. Hatua hii iende sambamba na kutenga bajeti ya kutosha kwa Ofisi ya Taifa ya Takwimu (National Bureau of Statistics - NBS) ili kutekeleza jukumu lake la msingi na la kisheria la kuandaa na kutunza takwimu kwa matumizi mbalimbali.

4.4. Sekta za Mageuzi

Mheshimiwa Mwenyekiti, katika Mapendekezo ya Mpango wa Nne wa Maendeleo wa miaka mitano (2026/27 - 2030/31) Serikali imekusudia kufanya mageuzi katika sekta mbalimbali ambazo ndio nguzo za mabadiliko ya nchi kuelekea uchumi imara wenye ushindani na unaongozwa na mauzo nje ya nchi. Mageuzi ya kisekta yanakusudia kubadilisha Sera, Sheria, miundo ya uendeshaji, matumizi ya teknolojia mpya, kuboresha mbinu za utoaji huduma pamoja na kuimarisha ufuatiliaji na tathmini.

Mheshimiwa Mwenyekiti, Kamati imechambua mikakati ya mageuzi yanayotarajiwa kufanyika katika sekta husika kwa kipindi chote cha utekelezaji wa Mpango wa Nne wa Maendeleo na ina maoni na ushauri ufuatao kwa Serikali:-

4.4.1. Kilimo

Mheshimiwa Mwenyekiti, Sekta ya kilimo ni kati ya sekta muhimu ambayo mchango wake katika Pato la Taifa umefikia **asilimia 26.3** mwaka

2024 na kufanya sekta hiyo kuwa miongoni mwa sekta zilizochangia ukuaji wa uchumi kwa **asilimia 15.3**. Manufaa mengine ya sekta hiyo ni uhakika wa utoshelevu wa chakula hadi kufikia **asilimia 128** mwaka 2023/24 pamoja na kuajiri zaidi ya **asilimia 54.2** ya watazania. Hata hivyo, pamoja na umuhimu wa sekta hii, ukuaji wake ni **asilimia 4.1** mwaka 2024 ikiwa ni chini ya lengo lilowekwa katika Mpango wa Tatu wa Maendeleo la **asilimia 5**.

Mheshimiwa Mwenyekiti, Mapendekezo ya Mpango wa Nne wa Maendeleo wa Miaka Mitano, yameainisha shabaha 8 zinazotarajiwa kufikiwa kwenye sekta ya Kilimo ifikapo mwaka 2030/31. Jedwali Na. 4 linaonyesha shabaha ambazo zinatarajiwa kufikiwa na Serikali katika Sekta ya Kilimo ifikapo 2031.

Jedwali Na. 4. Shabaha za Sekta ya Kilimo

Shabaha	2024	2030/31
Mchango wa kilimo katika Pato la Taifa (%)	26.3	25.6
Ukuaji wa Sekta ya Kilimo (%)	4.1	10
Mchango wa ajira za Sekta ya Kilimo kwa ajira zote zinazopatikana nchini (%)	54.2	50
Thamani ya Mauzo ya Bidhaa za Kilimo Nje (\$ bilioni)	3.54	5
Upotevu wa mazao ya kilimo (%)	35	10
Mikopo kwa Sekta ya Kilimo (%)	14.9	20

Chanzo: Taarifa ya Mapendekezo ya Mpango wa Miaka Mitano

Mheshimiwa Mwenyekiti, Kamati inatambua jitihada za Serikali katika kuboresha sekta ya kilimo ikiwa ni pamoja na ujenzi wa maghala na mabwawa ya umwagiliaji, upatikanaji wa mbegu, mbolea ya ruzuku na pembejeo za kisasa, kuongezeka kwa bajeti ya sekta ya kilimo kufikia **shilingi trilioni 1.24** na uanzishwaji wa Benki ya Ushirika Tanzania. Hata hivyo, ili kufikia malengo yanayotarajiwa Kamati inaishauri Serikali masuala yafuatayo:-

- i. kudhibiti upotevu wa mazao baada ya kuvunwa kwa kuwa na maghala, vihenge na vyumba vya baridi vya kutosha ambavyo vitakodishwa kwa wanachi ili wavitumie kuhifadhi mazao yao na hivyo kupunguza upotevu;
- ii. Kuweka kipaumbele mahsusi katika kuongeza uzalishaji wa mazao ya kimkakati ya biashara kama vile korosho, kahawa,chai, pamba na tumbaku yanayouzwa nje ya nchi ili kuongeza mapato ya fedha za kigeni;
- iii. Benki Kuu kuendelea kulegeza masharti ya utoaji wa mkopo wa dirisha maalum wa **shilingi trilioni 1** kwa benki za iashara zinazotoa mikopo ya kilimo baada ya kujiridhisha kwamba mikopo hiyo inaelekezwa kwenye kilimo cha uzalishaji badala ya biashara ya mazao ya kilimo;
- iv. Kuhakikisha mapato ya mfuko wa maendeleo ya kilimo yanaelekezwa katika uwekezaji unaongeza uzalishaji na tija wa sekta;
- v. kuwekeza zaidi katika upatikanaji wa mbegu bora, miradi ya umwagiliaji, zana za kilimo pamoja na uhifadhi;
- vi. kuendelea na jitihada za kuhimilisha mifugo pamoja na kuanzisha, kufufua na kuendeleza viwanda vya kuchakata mazao ya mifugo;
- vii. kutekeleza na kukamilisha miradi ya kilimo kwa wakati ili kupunguza gharama na kuleta tija iliyokusudiwa;
- viii. kuhamasisha ushiriki wa sekta ya binafsi ili kuchochea ukuaji wa sekta ya kilimo; na
- ix. Kutumia vyama vya ushirika ili kuchochea mapinduzi ya viwanda vya kuchakata mazao ya kilimo hasa katika maeneo ya vijijini. Hatua hii itasaidia kuzalisha ajira maeneo ya vijijini na hivyo kuzuia wimbi la vijana kuhamia maeneo ya mjini.

4.4.2. Sekta ya viwanda na uzalishaji

Mheshimiwa Mwenyekiti, sekta ya viwanda inajumuisha uzalishaji, ujenzi, madini na nishati ambapo kwa pamoja sekta hizo kwa kipindi cha

miaka 25 zimekua kwa **asilimia 5.5** na mchango wa sekta hizo kwenye Pato la Taifa kufikia **asilimia 30.4**. Aidha, Mapendekezo ya Mpango wa Nne wa Maendeleo wa Miaka Mitano, yameainisha shabaha 8 zinazotarajiwa kufikiwa kwenye sekta hii ifikapo mwaka 2030/31. Kamati imefanya uchambuzi wa shabaha zote, hata hivyo imejielekeza katika baadhi ya Shabaha kama zinavyoonekana kwenye jedwali na. 5.

Jedwali Na. 5. Shabaha za Sekta ya Viwanda na Uzalishaji

Shabaha	2024 (%)	2030/31(%)
Mchango wa ujumla wa Sekta wa viwanda na uzalishaji katika Pato la Taifa (%)	30.4	36.5
Ukuaji wa Sekta ya Viwanda (%)	5.5	8.0
Mchango wa ajira za Sekta ya viwanda kwa ajira zote zinazopatikana nchini (%)	9	15
Mchango wa ajira za Sekta ya uzalishaji kwa ajira zote zinazopatikana nchini(%)	6	10
Mchango wa Bidhaa zinazozalishwa viwandani kwa bidhaa zote zinazouzwa nje (%)	22	30

Chanzo: Taarifa ya Mapendekezo ya Mpango wa Miaka Mitano

Mheshimiwa Mwenyekiti, Kamati imefanya uchambuzi wa shabaha zinazotarajiwa kufikiwa na sekta hii ifikapo mwaka 2030/31 na ina ushauri na maoni yafuatayo:-

- i. kuunganisha mamlaka zote za udhibiti na kuanzisha Mamlaka moja ili kupunguza wingi wa Mamlaka za udhibiti pamoja na kuwa na mfumo mmoja wa malipo (single payment system) utakaotumiwa na wafanyabiashara kulipa ada, tozo, leseni na faini zote za Mamlaka za Udhibiti kwa wakati mmoja;
- ii. kuongeza thamani za malighafi na mazao ya kilimo na uvuvi kabla ya kuuza nje;
- iii. kuhamasisha viwanda vilivyopo kutumia teknolojia ya kisasa, hatua hii iende sambamba na upatikanaji wa nishati ya uhakika na nafuu ili kupunguza gharama za uzalishaji;
- iv. kuweka vivutio kwa viwanda vinavyozalisha bidhaa ambazo zinachochea uanzishwaji wa viwanda vingine;

- v. Serikali kuhakikisha inatenga walau **asilimia 1.5** ya bajeti kila mwaka kwa ajili ya utafiti na maendeleo (R&D) ikilinganishwa na bajeti inayotengwa hivi sasa ya chini ya **asilimia 0.5**. Hatua hii itasaidia kuongeza ubunifu na uzalishaji wa bidhaa mbalimbali katika soko.

4.4.3. Sekta ya utalii

Mheshimiwa Mwenyekiti, sekta ya utalii inachangia **asilimia 27** ya Pato la Taifa mwaka 2024. Ufanisi huu umetokana na kuongezeka kwa idadi ya watalii kutoka watalii **milioni 1.8** mwaka 2023 hadi kufikia **milioni 2.14** mwaka 2024. Aidha, mapato yaliongezeka kutoka **dola za Marekani bilioni 3.37** mwaka 2023 hadi kufikia **dola za Marekani bilioni 3.9** mwaka 2024. Sekta hii inahitaji kufikia shabaha zifuatazo ifikapo mwaka 2030/31:-

- i. Mapato ya kigeni yatokanayo na sekta ya utalii kufikia **Dola za Marekani bilioni 4.81** ikilinganishwa na **Dola za Marekani bilioni 3.9** ya mwaka 2024;
- ii. Mchango wa mapato ya Utalii katika mapato ya nje kufikia **asilimia 35** ikilinganishwa na **asilimia 27** ya mwaka 2024; na
- iii. Mchango wa huduma za malazi katika Pato la Taifa kufikia **asilimia 1.4** ikilinganishwa na **asilimia 1.1** ya mwaka 2024.

Mheshimiwa Mwenyekiti, Kamati imefanya uchambuzi wa shabaha hizo na inatoa maoni na ushauri ufuatao kwa Serikali:-

- i. kuendelea kuboresha na kuimarisha miundombinu ya barabara na viwanja vya ndege vidogo (Airstrips) kwenye maeneo yenye vivutio vya utalii;
- ii. kuendeleza mikakati mbalimbali ya kukuza na kuhamasisha shughuli za utalii kama vile utalii wa picha, michezo, matibabu, mikutano, fukwe za bahari, utamaduni, urithi wa kihistoria pamoja na kuendelea kuboresha jumuiya za hifadhi za wanyamapori. Hatua hii itasaidia kuongeza shughuli za utalii;

- iii. kuboresha mitaala ya vyuo vya utalii hususan katika eneo la ukarimu ili iweze kutoa huduma kwa kiwango cha juu na matumizi ya lugha za kimataifa;
- iv. kuweka mazingira wezeshi ya kuvutia wawekezaji kwenye ujenzi wa hoteli kwa sababu moja ya changamoto inayoikabili sekta hii ni ukosefu wa vitanda;
- v. ushiriki wa wataanzania katika mnyororo wa thamani wa shughuli za utalii; na
- vi. kuimarisha kampeni za utalii za kidigitali katika masoko yetu ya kimkakati.

Mheshimiwa Mwenyekiti, Kamati inatambua jitihada mbalimbali ambazo Serikali imeendelea kufanya ili kuboresha sekta ya utalii ikiwemo filamu ya *The Royal Tour* ambayo imeleta mafanikio makubwa.

4.4.4. Uchumi wa Buluu

Mheshimiwa Mwenyekiti, uchumi wa buluu unahusisha matumizi ya rasilimali zipatikanazo majini ili kukuza uchumi na uboreshaji wa maisha huku mfumo wa ikolojia ya bahari ukihifadhiwa. Uchumi wa buluu unahusisha uvuvi, ufugaji wa samaki (aquaculture), usafirishaji, bandari, utalii, nishati za pwani na bioteknolojia ya baharini. Tanzania ina eneo la **kilometa za mraba 61,500** za maji safi, **kilometa za mraba 64,000** za maji ya bahari, eneo la Uchumi Maalum (Exclusive Economic Zone) la **kilometa za mraba 223,000** na pwani ya **kilometa za mraba 1,424** na hivyo kuifanya nchi kuwa na fursa za kutosha za rasilimali za maji barani Afrika. Pamoja na uwepo wa fursa hizo bado hazijaweza kutumika kikamilifu ili kuchangia uchumi na maendeleo ya Taifa.

Mheshimiwa Mwenyekiti, uchumi wa buluu unakabiliwa na changamoto mbalimbali kama vile miundombinu duni, uvuvi usio endelevu, uvuvi haramu na uchafuzi wa mazingira ya baharini unaohatarisha bioanuwai pamoja na uharibifu unaotokana na mabadiliko ya tabia nchi. Aidha,

mifumo dhaifu ya utafiti na ubunifu pamoja na ukosefu wa viwanda vya kuchakata na kuongeza thamani ya mazao ya baharini kwa pamoja vinasababisha kutotumia kikamilifu fursa zilizoko kwenye bahari na maziwa.

Mheshimiwa Mwenyekiti, Kamati inaipongeza Serikali inayoongozwa na **Mhe. Dkt. Samia Suluhu Hassan, Rais wa Jamhuri ya Muungano wa Tanzania** kwa kuendelea kuboresha sekta hii kwa kuandaa Sera ya Taifa ya Uchumi wa Buluu ya mwaka 2024, kujenga bandari ya uvuvi ya Kilwa Masoko, kutoa mikopo nafuu ya boti na kujenga vizimba ili kuhakikisha inafikia malengo ya kuchangia **asilimia 3.5** ya Pato la Taifa ikilinganishwa na **asilimia 1.7** ya mwaka 2024. Aidha, afua hizi zitaongeza mapato yatokanayo na utalii wa baharini kufikia **shilingi trilioni 2** ikilinganishwa na **shilingi bilioni 800** ya mwaka 2024. Kamati inaishauri Serikali kutanzua changamoto zinazosababisha kutotumia fursa za uchumi wa buluu na kuhakikisha inatekeleza kikamilifu mipango na mikakati ikiwemo kukamilisha ijenzi wa bandari ya uvuvi ya kilwa masoko na uvuvi na ununuzi wa meli za wa uvuvi bahari Kuu ili kufikia malengo yaliyokusudiwa ifikapo mwaka 2030/31.

4.5. Uwezo wa kustahimili mabadiliko ya tabianchi

4.5.1. Biashara ya Hewa Ukaa

Mheshimiwa Mwenyekiti, pamoja na kwamba Tanzania ina misitu yenye ukubwa unaokadiriwa kufikia hekta **milioni 48.1** sawa na **asilimia 55** ya eneo lote la ardhi la nchi. Tanzania bado haijaweza kunufaika kikamilifu na biashara ya kaboni. Mfano wa nchi zilizonufaika na biashara ya kaboni ni Brazili kupitia msitu wa Amazon, Indonesia kupitia miradi ya kupunguza uharibifu wa misitu ya Peatland na Kenya kupitia miradi ya carbon offset zimekuwa wanufaika wakubwa wa biashara ya hewa ukaa.

Mheshimiwa Mwenyekiti, pamoja na jitihada zinazofanywa na Serikali katika kukuza biashara hii ushiriki wa nchi katika masoko ya kimataifa ya hewa ukaa bado ni mdogo ambapo umekuwa ukiingiza takribani **Dola za Marekani bilioni 1** kwa mwaka ikilinganishwa na soko la Kimataifa la **Dola za Marekani bilioni 20** kwa mwaka. Mchango mdogo umetokana na changamoto kama vile kutokamilika kwa usajili na uthibitisho wa misitu, uelewa mdogo wa wananchi kuhusiana na biashara ya hewa ukaa, matumizi hafifu ya nishati mbadala na ukataji wa miti unaoendelea.

Mheshimiwa Mwenyekiti, hadi ifikapo mwaka 2030/31 mapato yanayotokana na biashara ya hewa ukaa yanatarajiwa kuwa **Dola za Marekani bilioni 3** na ushiriki wa jamii katika miradi ya biashara ya hewa ukaa kuongeza kufikia kati ya **asilimia 10** hadi **15** ikilinganishwa na **asilimia 5** ya mwaka 2024, Kamati inaishauri Serikali masuala yafuatayo:-

- i. kujenga mfumo wa kisasa wa kidigitali wa upimaji, utoaji ripoti na uthibitishaji (*Measurement, Reporting and Verification - MRV*) utakaotumika kubainisha thamani ya misitu katika biashara ya kaboni;
- ii. kuhakikisha biashara ya hewa ukaa inakuwa shirikishi kwa wananchi ili wawe walinzi wa mazingira kwa kuwa wao ndio wanufaika wakuu; na
- iii. kutoa elimu na mafunzo kwa wataalamu wa misitu ili kuongeza ujuzi na utaalamu utakaoweza kufikia malengo ya Serikali ya kunufaika na biashara ya hewa ukaa.

4.6. Ugharamiaji wa Mpango

Mheshimiwa Mwenyekiti, katika utekelezaji wa Mpango wa Nne wa Miaka Mitano jumla ya uwekezaji unaohitajika unakadiriwa kufikia **Shilingi bilioni 477,746.46** sawa na **Dola za Marekani bilioni 183**. Kati ya fedha hizo, **Shilingi bilioni 324,487.46** sawa na **asilimia 70** zinatarajiwa

kuchangiwa na sekta binafsi na **Shilingi bilioni 153,259.30** sawa na **asilimia 30** zinatarajiwa kuchangiwa na sekta ya Umma. Kati ya kiasi kitakachochangiwa na sekta ya Umma **shilingi trilioni 115.04** zitachangiwa kupitia taasisi za Serikali na **shilingi trilioni 38.22** zitafadhiliwa na Mashirika ya Umma kupitia faida zilizopatikana pamoja na ongezeko la mitaji.

Mheshimiwa Mwenyekiti, mfumo wa ugharamiaji wa Mpango unaonyesha nia ya dhati ya Serikali kutoa kipaumbele kwa sekta binafsi kama injini ya ukuaji wa uchumi. Uwekezaji wa sekta binafsi unatarajiwa kutokana na uwekezaji binafsi wa ndani (*Domestic Private Investment-DPI*), Uwekezaji wa moja kwa moja kutoka nje (*Foreign Direct Investment – FDI*), ubia kati ya sekta ya Umma na Sekta Binafsi (PPP), masoko ya mitaji ya ndani pamoja na vyanzo vya ugharamiaji vinavyotokana na mazingira (*climate-financing instruments*).

Mheshimwa Mwenyekiti, ili kuhakikisha Serikali inafikia malengo yaliyokusudiwa ya kugharamia Mpango wa Nne wa Miaka Mitano, Kamati inaishauri Serikali kuendelea kuimarisha ukusanyaji wa mapato ya ndani na kuendelea kutoa upendeleo kwa wawekezaji wa ndani katika kutekeleza miradi ya maendeleo.

4.7. Miradi ya kielelezo

Mheshimiwa Mwenyekiti, katika Mpango wa Nne wa Miaka Mitano Serikali imekusudia kutekeleza programu za kielelezo ili kuweka msingi wa mageuzi ya muda mrefu yatakayochochea maendeleo. Kati ya programu hizo, **asilimia 20** ya afua zilizoainishwa zinakadiriwa kugharimu kati ya **asilimia 40** hadi **50** ya gharama zote za mpango na kuwezesha kufikia takribani **asilimia 80** ya matokeo ya kiuchumi na kijamii yanayotarajiwa ifikapo 2030/31. Programu hizo ni kama ifuatavyo:-

- i. Mji wa ikolojia na bahari Bagamoyo;
- ii. Mradi wa Mchuchuma na Liganga;

- iii. Mradi wa gesi asilia (LNG) wa Lindi;
- iv. Kituo cha ubunifu wa teknolojia na madini muhimu cha Dodoma;
- v. Mpango wa Taifa wa umwagiliaji na viwanda vya mazao ya kilimo;
- vi. Kitovu mahiri cha viwanda na uchumi wa buluu cha maziwa makuu;
na
- vii. Muunganiko wa ukuaji wa miji Tanzania.

Mheshimiwa Mwenyekiti, uchaguzi wa programu hizi umezingatia masuala mbalimbali kama vile:-

- i. ulinganifu wa vipaumbele vya Dira ya Taifa ya 2050, Mpango Elekezi wa Maendeleo wa Muda Mrefu (2026/27-2050/51) na Mpango wa Tatu wa Maendeleo wa Miaka Mitano (FYDP III);
- ii. matokeo ya kiuchumi na kijamii katika upatikanaji wa ajira, kuongeza mnyororo wa thamani na ukuaji jumuishi wenye tija;
- iii. utayari wa utekelezaji ikiwa ni pamoja na ukamilishaji wa upembuzi yakinifu na upatikanaji wa vibali stahiki;
- iv. kuimarisha ushirikiano wa sekta mbalimbali;
- v. uwezo wa kuvutia mitaji ya sekta binafsi hususan uwekezaji wa ndani na wa moja kwa moja kutoka nje pamoja na mitaji ya watanzania waishio nje ya nchi;
- vi. uwezo wa kuongeza ushindani wa kimataifa kupitia mauzo ya nje, matumizi ya teknolojia ya kisasa na ubunifu wa viwanda; na
- vii. uwiano wa ukuaji wa miji na ustawi wa jamii.

Mheshimiwa Mwenyekiti, moja ya changamoto iliyoathiri utekelezaji wa Mpango wa muda mrefu uliopita ni miradi kutokukamilika kwa wakati na hivyo kutofikiwa kwa malengo yaliyokusudiwa. Kutokana na hali hiyo, Kamati inaishauri Serikali kuhakikisha inaanza na utekelezaji wa miradi michache itakayochochea utekelezaji wa miradi mingine.

4.8. Utekelezaji, usimamizi na uwajibikaji

Mheshimiwa Mwenyekiti, katika Mpango wa Maendeleo wa Kwanza na wa Pili wa Miaka mitano Majukumu ya utekelezaji, usimamizi na uwajibikaji wa Mpango yalikasimiwa kwa wadau mbalimbali kama vile Wizara, Idara, Wakala, Mashirika, Sekretarieti za Mikoa, Mamlaka za Serikali za Mitaa, sekta binafsi, asasi za kiraia na Washirika wa Maendeleo. Aidha, katika utekelezaji wa Mpango wa Tatu wa Miaka Mitano utekelezaji, usimamizi na uwajibikaji uliboreshwa kufuatia kurejeshwa kwa Tume ya Taifa ya Mipango (*National Planning Commission -NPC*) kupitia Sheria ya Tume ya Mipango Sura 127 ambayo ilikasimiwa majukumu ya uandaaji, utekelezaji na ufuatiliaji wa mipango. Kamati inampongeza **Mhe. Dkt. Samia Suluhu Hassan, Rais wa Jamhuri ya Muungano wa Tanzania** kwa kuona umuhimu wa kuirejesha Tume ya Taifa ya Mipango kwani hatua hii ilitekeleza kwa vitendo azma yake ya kuimarisha utekelezaji wa mpango na kuimarisha uwajibikaji. Hatua hii ilienda sambamba na uanzishwaji wa vitengo vya ufuatiliaji na tathmini ili kuimarisha na kuongeza ufanisi.

Mheshimiwa Mwenyekiti, pamoja na uanzishwaji wa Tume ya Mipango bado utekelezaji wa miradi ya maendeleo unakabiliwa na changamoto zifuatazo:-

- i. ugharamiaji wa miradi kwa kiasi kikubwa kutegemea rasilimali fedha kutoka Serikalini;
- ii. Serikali kutawanya rasilimali fedha finyu zilizopo kwenye miradi mingi, matokeo yake miradi kutokamilika kwa wakati na kuleta tija iliyokusudiwa; na
- iii. vitengo vya Ufuatiliaji na Tathmini kutokuwa na Bajeti ya kutosha na hivyo kushindwa kutekeleza majukumu yake kikamilifu.

Mheshimiwa Mwenyekiti, Kamati inaitaka Tume ya Mipango kutumia kifungu cha 26 cha Sheria ya Tume ya Mipango Sura 127 kuhakikisha kwamba maafisa masuuli wanatekeleza jukumu la ufuatiliaji na tathmini

kama inavyotakiwa kisheria. Aidha, kifungu hicho kiboreshwe ili kuweka hatua za kinidhamu zitakazochukuliwa kwa maafisa masuuli na wakuu wa vitengo watakaoshindwa kutekeleza majukumu yao kikamilifu.

SEHEMU YA TANO

5.0. UCHAMBUZI WA MAPENDEKEZO YA MPANGO WA MAENDELEO WA TAIFA WA MWAKA 2026/27

Mheshimiwa Mwenyekiti, Mapendekezo ya Mpango wa Maendeleo wa Taifa wa Mwaka 2026/27 ni wa kwanza katika utekelezaji wa Mpango wa Nne wa Maendeleo wa Taifa wa Miaka Mitano (FYDP IV: 2026/27–2030/31) wenye dhima ya *“Mageuzi kwa ajili ya Ukuaji Jumuishi wa Uchumi na Uzalishaji Ajira”* unaotekeleza Dira ya Taifa ya Maendeleo 2050.

Mheshimiwa Mwenyekiti, Mapendekezo ya Mpango yanabainisha maeneo ya kimkakati ambayo yametokana na Mpango wa Nne wa Maendeleo wa Taifa wa Miaka Mitano. Maeneo hayo ni:-

- i. uchumi imara, jumuishi na shindani;
- ii. kuimarisha tija na kuleta mageuzi ya kiuchumi kwenye sekta za kimkakati;
- iii. uwezo wa watu na maendeleo ya jamii;
- iv. uhifadhi wa mazingira na uhimilivu wa mabadiliko ya tabianchi;
- v. kutumia kikamilifu vichocheo vya maendeleo;
- vi. kuimarisha misingi endelevu ya taifa; na
- vii. ujumuishaji wa mabadiliko na kuwekeza kwenye maeneo yanayoleta mageuzi.

Mheshimiwa Mwenyekiti, Kamati ilifanya uchambuzi wa Shabaha za Mpango wa Mwaka 2026/27 kwa kulinganisha na malengo. Shabaha hizo ni:-

5.1. Shabaha za Mpango wa Mwaka 2026/27

Mheshimiwa Mwenyekiti, katika mwaka 2026/27 Serikali imekusudia kutekeleza Malengo na shabaha zifuatazo:-

- i. kuongeza kasi ya ukuaji wa Pato la Taifa kufikia **asilimia 6.3** mwaka 2026 ikilinganishwa na matarajio ya ukuaji wa **asilimia 5.9** kwa mwaka 2025;
- ii. kudhibiti mfumuko wa bei ili ubaki katika wigo wa **asilimia 3.0 – 5.0** katika kipindi cha muda wa kati kwa lengo la kulinda uwezo wa wananchi kumudu mahitaji muhimu;
- iii. kuongeza mapato ya ndani kufikia **asilimia 17.1** ya Pato la Taifa kwa mwaka 2026/27, kutoka matarajio ya **asilimia 16.8** mwaka 2025/26;
- iv. kuongeza mapato ya kodi kufikia **asilimia 13.7** ya Pato la Taifa kwa mwaka 2026/27, kutoka matarajio ya **asilimia 13.3** mwaka 2025/26;
- v. kuwa na nakisi ya bajeti isiyozidi **asilimia 3.0** ya Pato la Taifa mwaka 2026;
- vi. kiwango cha akiba ya fedha za kigeni kinachotosheleza uagizaji wa bidhaa na huduma kutoka nje kwa kipindi kisichopungua miezi minne (4); na
- vii. kuongeza uzalishaji wa ajira kufikia **1,700,000** mwaka 2026 kutoka ajira **981,000** zilizozalishwa mwaka 2024.

Mheshimiwa Mwenyekiti, Kamati ilifanya uchambuzi wa baadhi ya shabaha kwa kulinganisha na malengo ya Dira 2050. Matokeo ya uchambuzi huo ni kama ifuatavyo:-

5.1.1. Mwelekeo wa Hali ya Uchumi wa Taifa kwa Mwaka 2026/27

Mheshimiwa Mwenyekiti, katika kipindi cha miaka mitatu (2023-2025) kichocheo kikubwa cha ukuaji wa uchumi nchini kimekuwa ni uwekezaji wa Serikali. Aidha, mwaka 2026 uchumi unatarajiwa kukua kwa **asilimia 6.3**, ukuaji huo utachagizwa na uwekezaji wa Serikali katika sekta za mageuzi. Pamoja na kwamba si vibaya ukuaji wa uchumi kuchochewa na uwekezaji wa Serikali, kihatarishi kilichopo ni endapo itatokea mdororo wa kiuchumi itakuwa ni vigumu kuurejesha uchumi katika hali ya kawaida kwa sababu njia

inayotumika mara nyingi kuurudisha katika hali ya kawaida ni kupitia uwekezaji wa Serikali ambapo kwa wakati huo itakuwa imeshindikana.

Mheshimiwa Mwenyekiti, kutokana na kihatarishi hicho, Kamati inaishauri Serikali kuhakikisha inaweka mazingira wezeshi ya kuvutia sekta binafsi kuchangia **Shilingi trilioni 60** katika utekelezaji wa mpango wa maendeleo ili kuchochea ukuaji wa uchumi kama inavyotarajiwa.

5.1.2. Kuongeza uwiano wa Mapato ya Ndani na Mapato ya Kodi kwa Pato la Taifa

Mheshimiwa Mwenyekiti, katika mwaka 2026/27 Serikali inakusudia kuongeza uwiano wa mapato ya kodi kwa pato la Taifa hadi kufikia **asilimia 13.7** kutoka **asilimia 13.3** ya mwaka 2025/26. Hata hivyo, uwiano huu upo chini ya wastani wa kodi kwa pato la Taifa kwa nchi za Kusini mwa Jangwa la Sahara wa **asilimia 15**. Kamati imefanya uchambuzi wa baadhi ya sababu zinazofanya uwiano kuwa chini ya wastani na kubaini yafuatayo:-

- i. uwepo wa changamoto za kiutawala katika kusimamia mfumo mzima wa kodi;
- ii. baadhi ya maafisa wa Mamlaka ya Mapato Tanzania kushiriki kwenye vitendo visivyokuwa na uadilifu;
- iii. uwepo wa sekta isiyo rasmi ambayo ni takribani **asilimia 54** ya uchumi; na
- iv. uwepo wa misamaha ya kodi isiyo na tija, mfano katika mwaka 2024/25 misamaha ya kodi kwa pato la taifa ilikuwa **asilimia 2.5**. Aidha, jumla ya **Shilingi trilioni 5.5** sawa na **asilimia 15** zilisamehewa kutoka kwenye mapato ya kodi ya shilingi **trilioni 35.6**.

Mheshimiwa Mwenyekiti, Kamati inaitaka Serikali kuhakikisha kwamba inashughulikia changamoto hizo ili kuimarisha ukusanyaji wa mapato ya kodi sambamba na kutumia sheria zilizopo ili kuleta uwajibikaji.

5.2. Vipaumbele vya Mpango wa Maendeleo wa Taifa kwa Mwaka 2026/27

Mheshimiwa Mwenyekiti, Mapendekezo ya Mpango wa Maendeleo wa Taifa wa mwaka 2026/27 yamejielekeza katika maeneo matano (5) mahsusi ambayo ni:

- i. kujenga uchumi imara, jumuishi na shindani kwa kufanya mageuzi ya mifumo ya utendaji wa taasisi na kuimarisha utawala bora;
- ii. kuimarisha uwezo wa watu na maendeleo ya kijamii ili kuwa na watu wenye ujuzi, afya na wanaoweza kuhimili mabadiliko;
- iii. kuimarisha miundombinu ya kidijitali, nishati na usafirishaji fungamanishi;
- iv. kuimarisha Sekta zinazochochea uzalishaji, uongezaji thamani na ukuaji jumuishi; na
- v. uhifadhi wa mazingira na ustahimilivu wa mabadiliko ya tabianchi.

Mheshimiwa Mwenyekiti, maeneo ya kipaumbele kwa mwaka 2026/27 yamechaguliwa kwa kuzingatia vigezo vinavyolenga kujenga msingi wa utekelezaji wa Mpango wa Nne wa Maendeleo wa Miaka Mitano (Five Year Development Plan-FYDP IV) kuelekea Dira 2050. Vigezo hivyo ni pamoja na uwezo wa kuleta mabadiliko ya kimfumo kwa kuondoa urasimu na kuimarisha nidhamu ya matumizi ya fedha za umma, utayari wa kuanza utekelezaji wa miradi iliyokwama au iliyotayari kutekelezwa, kuchochea ukuaji wa sekta nyingine kupitia sekta zinazokua kwa kasi na kuzalisha ajira kwa wingi hususan kwa vijana.

Mheshimiwa Mwenyekiti, vigezo hivyo pia vinatoa kipaumbele kwa sekta zenye uwezo wa kuleta mageuzi ya kiuchumi na kuongeza ushindani kimataifa kwa kuongeza thamani ya huduma na bidhaa, kuchangia fedha

za kigeni, mapato ya Serikali, miradi inayohimiza uhifadhi wa mazingira pamoja na kuongeza uhimilivu wa mabadiliko ya tabianchi.

Mheshimiwa Mwenyekiti, utekelezaji wa vipaumbele vya Mpango wa Maendeleo wa Taifa 2026/27 umejikita katika kuendeleza utekelezaji wa afua za maendeleo ambazo hazikukamilika katika kipindi cha utekelezaji wa mpango elekezi wa maendeleo wa muda mrefu (2011/12 – 2025/26). Hatua hii ni muhimu kwa sababu zifuatazo:-

- i. inahakikisha utekelezaji wa miradi na programu ambazo zilikuwa hazijatekelezwa zinatekelezwa ili kuleta manufaa na tija iliyokusidiwa;
- ii. inahakikisha rasilimali zilizotumika hazipotei kwa kutotekeleza miradi kikamilifu ili ilete manufaa yaliyokusudiwa; na
- iii. inalenga kukamilisha afua zilizobaki ziwe msingi wa kufanya mageuzi ya kimfumo na kimuundo ili kuongeza tija na ushindani.

5.3. Misingi ya kufikia Malengo

Mheshimiwa Mwenyekiti, ufanisi wa utekelezaji wa Mpango wa Maendeleo wa Taifa kwa mwaka 2026/27 utajengwa katika misingi ifuatayo:-

- i. kuendelea kuwepo kwa demokrasia, amani, usalama na utulivu wa ndani na katika nchi jirani, inayoweza shughuli za kiuchumi na uwekezaji;
- ii. kudumisha misingi ya utawala bora na utawala wa sheria, ikiwa ni pamoja na uwajibikaji, uwazi na ufanisi katika matumizi ya rasilimali za umma;
- iii. kuendelezwa kwa miundombinu ya nishati, bandari, barabara na reli ili kuchochea biashara, viwanda na usafirishaji katika ukanda wa Afrika Mashariki na Kati;
- iv. kuimarika kwa ubunifu na matumizi ya teknolojia za kidijitali katika huduma za kijamii na uzalishaji;
- v. utekelezaji wa mageuzi ya kitaasisi na kiutawala chini ya falsafa ya 4Rs, unaolenga kuongeza ufanisi, uwazi na uwajibikaji;

- vi. kuimarika kwa mazingira ya uwekezaji kwa kushirikiana na sekta binafsi na ushirikiano wa kikanda (EAC na SADC); na
- vii. kuendelea kuhimili athari za mabadiliko ya tabianchi na majanga ya asili na yasiyo ya asili ikiwemo ukame, mafuriko, vita, milipuko ya magonjwa na misukosuko ya kiuchumi ya kimataifa kupitia mikakati ya kukabiliana na kupunguza athari zake.

Mheshimiwa Mwenyekiti, misingi inayopendekezwa ya utekelezaji wa Mpango inaonesha mfumo mpana na wa kimkakati, hata hivyo ufanisi wake utategemea namna Serikali itakavyoshughulikia changamoto zilizopo na kutumia fursa na uwezo wa kimuundo uliopo kwa ufanisi. Hivyo, Kamati inaishauri Serikali kufanya yafuatayo:-

- i. kufungamanisha vipaumbele vinavyofanana ili kutumia rasilimali fedha kwa ufanisi;
- ii. kuimarisha uwezo wa taasisi katika usimamizi, ufuatiliaji na tathmini ya miradi ili kuhakikisha miradi inatekelezwa na kuleta manufaa yaliyokusudiwa;
- iii. kuweka mikakati thabiti ya ufadhili, hususan kwenye miradi ya mazingira na miundombinu ili kukabiliana na athari za mabadiliko ya tabianchi;
- iv. kupanua huduma za kidijitali na miundombinu vijijini ili kuhakikisha kunakuwa na ustawi wa jamii; na
- v. kuimarisha uwazi na uwajibikaji katika miradi ya ubia baina ya sekta ya umma na sekta binafsi (PPP) ili kuongeza ushiriki wa sekta binafsi.

5.4. Ugharamiaji wa Mpango

5.4.1. Uwiano wa Ugharamiaji

Mheshimiwa Mwenyekiti, Mpango wa Maendeleo wa Taifa wa mwaka 2026/27 unatarajiwa kugharimu jumla ya **shilingi trilioni 84.9**. Kati ya fedha hizo **Shilingi trilioni 19.3** ni kutoka kwenye bajeti ya Serikali, **Shilingi trilioni 5.5** ni kutoka katika Mashirikia ya

umma yanayojiendesha kibiashara na **Shilingi trilioni 60.1** ni kutoka sekta binafsi. Mgawanyo huo unaonyesha kwamba ugharamiaji wa Mpango umegawanyika kwa uwiano wa **70:30** kati ya sekta binafsi na Umma.

Mheshimiwa Mwenyekiti, katika Mpango wa miaka mitano uliopita (2021/22 - 2025/26) sekta binafsi ilitarajiwa kuchangia jumla ya **Shilingi trilioni 40.61** sawa na **asilimia 35.38** ya mahitaji yote ya fedha ya **Shilingi trilioni 114.8**. Lengo la Serikali katika kuhakikisha sekta binafsi inachangia **Shilingi trilioni 60** kwa mwaka mmoja linaweza lisifikiwe kutokana na mazingira ya uwekezaji na ufanyaji biashara kutokuwa rafiki. Hivyo, ni lazima kuhakikisha suala la uboreshaji wa mazingira ya biashara na uwekezaji linakuwa kipaumbele cha kwanza ili tuweze kufikia lengo.

5.4.2. Vyanzo Vya Mapato

Mheshimiwa Mwenyekiti, katika kutekeleza Mpango wa Maendeleo wa mwaka 2026/27, Serikali pamoja na kutegemea vyanzo vilivyo zoeleka ambavyo ni mapato ya ndani, mikopo na mitaji, imepanga kutumia vyanzo vingine kama vile hatifungani za makampuni (corporate bonds) na hatifungani za watanzania wanaoishi nje ya nchi pamoja na kufungua masoko ya mitaji ifikapo 2027.

Mheshimiwa Mwenyekiti, kufungua soko la mitaji maana yake ni kuondoa vizuizi vinavyoathiri uhuru wa kuingia na kutoka kwa mitaji ili kuvutia wawekezaji wa ndani na wa kimataifa. Ili kufungua masoko ya mitaji masuala yafuatayo ni lazima yazingatiwe. Kwanza ni utulivu wa uchumi jumla; utayari na uimara wa Taasisi za usimamizi; vihatarishi vya kufungua soko la mitaji na madhara yanayoweza kujitokeza; kufanya mabadiliko ya soko la fedha taratibu na kwa mpangilio pamoja na kupima manufaa na athari za

kufungua soko la mitaji. Baadhi ya athari za kufungua soko la mitaji ni kuruhusu sehemu ya uchumi kumilikiwa na wageni na uchumi kuathirika kirahisi inapotokea misukosuko katika masoko ya dunia. Hivyo, Kamati inaishauri Serikali kufanya tathmini ya kina ya faida na hasara za kufungua soko la mitaji kabla ya kutekeleza mapendekezo hayo.

SEHEMU YA SITA

6.0. UCHAMBUZI WA MAPENDEKEZO YA MWONGOZO WA MAANDALIZI YA MPANGO NA BAJETI YA SERIKALI KATIKA MUDA WA KATI (2026/27 – 2028/29)

6.1. Mwenendo wa Hali ya Uchumi

Mheshimiwa Mwenyekiti, Kamati ilifanya uchambuzi wa baadhi ya viashiria vya uchumi na kubaini masuala yafuatayo:-

6.1.1. Deni la Serikali

Mheshimiwa Mwenyekiti, hadi kufikia mwezi Novemba, 2025 deni la Serikali lilikuwa **Shilingi trilioni 109.012** sawa na ongezeko la **asilimia 8.63** ikilinganishwa na **Shilingi trilioni 100.35** katika kipindi kama hicho mwaka 2024. Ongezeko hilo lilitokana na ukopaji kwa ajili ya kugharamia miradi ya ujenzi wa miundombinu ya barabara, reli, viwanja vya ndege, umeme na maji pamoja na kupokelewa kwa mikopo mipya. Jedwali na. 6 linaonyesha deni la Serikali ni himilivu katika muda wa kati kwa viwango vya Kimataifa.

Jedwali Na.6. Tathmini ya Uhimilivu wa Deni (2023/24-2025/26)

Viashiria vya Uhimilivu	Ukomo	2023/24	2024/25	2025/26
Deni la Nje				
Uwiano wa thamani ya sasa ya Deni kwa Pato la Taifa	40	23.6	24.1	24
Uwiano wa thamani ya sasa ya Deni kwa Mauzo ya Nje ya Nchi	180	127.5	123.8	124.5
Uwiano wa Ulipaji wa Deni kwa Mauzo ya Nchi	15	11.7	13.9	12.8
Uwiano wa Ulipaji wa Deni kwa Mapato	18	14.5	17.2	15.5
Deni la Serikali (Ndani na Nje)				
Uwiano wa Thamani ya sasa ya Deni kwa	55	41.1	40.3	39.5

pato la Taifa				
Uwiano wa Thamani ya sasa ya Deni kwa Mapato	N/A	267.6	251.1	241.3
Uwiano wa Ulipaji wa Deni kwa Mapato	N/A	35.4	50.9	40.8

Chanzo: Taarifa ya Tathmini ya Utelezaji wa Bajeti ya Serikali kwa mwaka 2024/25

Mheshimiwa Mwenyekiti, pamoja na kwamba deni letu ni himilivu, Kamati inashauri Serikali masuala yafuatao:-

- i. kuhakikisha kwamba tunaongeza mauzo ya bidhaa na huduma nje ili kuepuka kufikia ukomo wa **asilimia 15**; na
- ii. kuweka ukomo wa uwiano wa ulipaji wa deni kwa mapato ya ndani ili kuhakikisha katika kipindi chote malipo ya mikopo iliyoiva haizidi **asilimia 30** ya mapato ya Serikali yanayotokana na kodi;

6.2. Tathmini ya Utekezaji wa Bajeti Katika Kipindi cha Nusu Mwaka 2025/26

Mheshimiwa Mwenyekiti, Kamati imefanya uchambuzi wa Taarifa ya utekezaji wa Bajeti ya Mwaka 2025/26 katika kipindi cha Julai hadi Novemba, 2025 na katika uchambuzi wake ilibaini masuala yafuatayo:-

6.2.1. Mwenendo wa Mapato na Matumizi

Mheshimiwa Mwenyekiti, katika kipindi cha Julai hadi Novemba, 2025, Serikali ilikusanya jumla ya **shilingi trilioni 22.88** kutoka vyanzo vya ndani na nje sawa na **asilimia 40.5** ya lengo la mwaka la kukusanya **shilingi trilioni 56.49**. Mapato ya kodi yalikuwa **shilingi trilioni 13.1** sawa na **asilimia 38.4** ya lengo la mwaka la **shilingi trilioni 34.1**.

Mheshimiwa Mwenyekiti, katika kipindi hicho, Serikali ilitoa ridhaa ya matumizi ya **shilingi trilioni 22.94** sawa na **asilimia 40.5** ya matumizi yote kwa mwaka 2025/26 ya **shilingi trilioni 56.5**. Matumizi yaliyozidi ya **shilingi bilioni 60** yaligharamiwa na mkopo wa muda mfupi kutoka Benki Kuu (*overdraft*) ambao unaruhusiwa chini ya Vifungu vya 34 na 35 vya Sheria ya Benki Kuu Sura ya 197.

Mheshimiwa Mwenyekiti, kufuatia mwenendo huo wa ukusanyaji wa mapato, Kamati inaishauri Serikali kuendelea kuimarisha ukusanyaji wa mapato kwa kutumia mifumo pamoja na kuhamasisha ulipaji wa kodi kwa hiari ili kufikia lengo la utekelezaji wa Bajeti.

6.3. Usimamizi wa Vihatarishi

6.3.1. Madeni Sanjari

Mheshimiwa Mwenyekiti, moja ya kihatarishi kilichobainishwa na Serikali ni uwezekano wa uwepo wa madeni sanjari ambayo yatalazimika kulipwa na Serikali endapo Shirika ama kampuni ya Umma iliyopewa dhamana na Serikali itashindwa kulipa. Kamati inaishauri Serikali kuharakisha mchakato wa kuyaacha mashirika ya umma yanayojiendesha kibiashara yajiendeshe yenyewe ili kuongeza ufanisi na kupunguza mzigo wa Serikali kwa kuyapa ruzuku na hivyo kuongeza mchango wa mashirika hayo kwenye mfuko mkuu wa Serikali. Aidha, hatua hii iende sambamba na kuimarisha mifumo ya usimamizi ikiwa ni pamoja na kuingia mikataba ya utendaji kazi na kuimarisha uwajibikaji.

Mheshimiwa Mwenyekiti, mapendekezo ya Serikali ya kuyaachia mashirika ya umma yanayojiendesha kibiashara yanatoa fursa kwa mashirika hayo kuwa na uwezo wa kutumia masoko ya mitaji ili kuchochea ushiriki wa sekta binafsi katika utekelezaji wa miradi na utoaji wa huduma kama Dira ya 2050 inavyoelekeza.

6.3.2. Mabadiliko ya Sera za Nchi Wahisani

Mheshimiwa Mwenyekiti, Kamati inatambua jitihada za Serikali katika kuimarisha Diplomasia ya Uchumi na kuhamasisha wahisani kuchangia katika utekelezaji wa miradi ya maendeleo kwa kutekeleza Mwongozo wa Ushirikiano wa Maendeleo wa mwaka

2017/18 - 2029/30, pamoja na Sera ya Mambo ya Nje ya mwaka 2021. Hata hivyo, kumekuwa na mabadiliko ya mara kwa mara ya masharti ya misaada na wakati mwingine yanakinzana na vipaumbele vya kitaifa. Kamati inaitaka Serikali kufanya mapitio ya Mwongozo wa Ushirikiano wa Maendeleo wa mwaka 2017/18-2029/30 ili kuhakikisha unaenda sambamba na utekelezaji wa Mpango Elekezi wa Miaka ishirini na tano pamoja na mwenendo wa mabadiliko ya siasa za dunia.

6.3.3. Mabadiliko ya Tabianchi na Majanga

Mheshimiwa Mwenyekiti, mabadiliko ya Tabianchi na majanga ya asili yanaendelea kuwa kihatarishi kikubwa katika utekelezaji wa Bajeti ya Serikali, kwani husababisha uharibifu wa miundombinu, kupungua kwa uzalishaji katika sekta muhimu kama vile nishati pamoja na kuibua mahitaji ya dharura yanayolazimu kubadilisha vipaumbele vya matumizi ya fedha. Aidha, Kamati inampogeza **Mhe. Dkt. Samia Suluhu Hassan, Rais wa Jamhuri ya Muungano wa Tanzania**, kwa kuendelea kuhamasisha matumizi ya nishati jadidifu ili kukabiliana na mabadiliko ya tabianchi. Hata hivyo, Kamati inaishauri Serikali kuhakikisha mfuko wa dharura katika kipindi chote unakuwa na fedha za kutosha ili kukabiliana na majanga na hivyo kutoathiri Bajeti iliyoidhinishwa. Aidha, uendeshaji wa mfuko huo uzingatie matakwa ya vifungu vya 38 hadi 40 vya Sheria ya Bajeti Sura 439.

6.4. Mfumo wa Bajeti katika Kipindi cha Muda wa Kati (2026/27 – 2028/29)

Mheshimiwa Mwenyekiti, katika kipindi cha muda wa kati, Serikali imekusudia kukusanya na kutumia jumla ya **Shilingi trilioni 204.09** sawa na **shilingi trilioni 61.93, shilingi trilioni 69.16 na shilingi trilioni 72.99** kwa mwaka 2026/27, 2027//28 na 2028/29 mtawalia. Mgawanyo wa mapato na matumizi ni kama unavyoonekana katika **jedwali Na. 7 na 8**.

Jedwali Na. 7: Makadirio ya Bajeti ya Serikali kwa Mwaka 2026/27 hadi 2028/29

	2025/26	2026/27			2027/28	2028/29
	BAJETI ILIYOIDHINISHWA A	BAJETI INAYOPEND EKEZWA	TOFAUTI	UKUAJI/ ONGEZEKO	MAOTEO	MAOTEO
A: Mapato	41,536,016	46,691,299	5,155,283	12.4	52,360,781	58,390,269
Mapato ya kodi	32,306,123	36,889,320	4,583,197	14.2	41,393,268	46,260,777
Misaada/ Michango	1,069,884	563,139	-506,745	-47.4	516,459	486,219
Mapato mengine	8,160,009	9,238,839	1,078,830	13.2	10,451,054	11,643,273
Mamlaka za Serikali za Mitaa	1,680,507	1,966,193	285,686	17.0	2,300,446	2,691,522
D1 - Mikopo ya ndani	6,278,186	6,257,744	-20,442	-0.3	7,681,816	6,723,935
E1 - Mikopo ya nje	8,676,050	8,985,150	309,100	3.6	9,118,969	7,877,782
Jumla ya Bajeti (A + D1 + E1)	56,490,252	61,934,193	5,443,941	9.6	69,161,566	72,991,986

Chanzo: Taarifa ya Mapendekezo ya Maandalizi ya Mwongozo wa Mpango na Bajeti wa Muda wa Kati (2026/27 – 2028/29)

Jedwali Na. 8: Makadirio ya matumizi ya Serikali kwa Mwaka 2026/27 hadi 2028/29

	2025/26	2026/27			2027/28	2028/29
	BAJETI ILIYOIDHINISHWA	BAJETI INAYOPENDEKEZWA	TOFAUTI	ONGEZEKO	MAOTEO	MAOTEO
Matumizi	45,994,829	51,068,233	5,073,404	11.0	56,087,146	60,965,872
Mishahara na stahiki za watumishi	7,711,867	9,685,742	1,973,875	25.6	11,530,985	13,293,402
Gharama za bidhaa na huduma	7,812,245	8,202,857	390,612	5.0	8,613,000	9,043,650
Malipo ya riba	6,493,715	7,257,876	764,161	11.8	8,019,853	8,208,854
Ruzuku kwenye taasisi za uwekezaji	1,936,023	1,923,246	-12,777	-0.7	1,888,215	1,854,057
Ruzuku na michango	21,107,935	23,018,817	1,910,882	9.1	25,006,413	27,485,795
Mafao na misaada ya kijamii	752,516	790,141	37,625	5.0	829,649	871,131
Gharama nyingine	180,528	189,554	9,026	5.0	199,032	208,984
Uwekezaji katika mali zisizo za kifedha	2,780,160	3,030,375	250,215	9.0	3,203,774	3,394,826
Malipo ya mikopo ya ndani	3,325,557	3,285,395	-40,162	-1.2	4,024,778	3,649,007
Malipo ya mikopo ya nje	4,389,707	4,550,190	160,483	3.7	5,845,868	4,982,281
Jumla ya Bajeti	56,490,252	61,934,193	5,443,941	9.6	69,161,566	72,991,986

Chanzo: Taarifa ya Mapendekezo ya Maandalizi ya Mwongozo wa Mpango na Bajeti wa Muda wa Kati (2026/27 – 2028/29)

Mheshimiwa Mwenyekiti, Kamati ilifanya uchambuzi kuhusu mfumo wa bajeti katika muda wa kati na inaishauri Serikali masuala yafuatayo:-

6.4.1. Mapato ya Kodi

Mheshimiwa Mwenyekiti, mapato ya kodi yanatarajiwa kuongezeka kutoka **shilingi trilioni 32.30** mwaka 2025/26 hadi **shilingi trilioni 36.89** mwaka 2026/27 sawa na ongezeko la **asilimia 14.2**. Hata hivyo uwiano wa mapato ya kodi kwa Pato la Taifa (*tax to GDP ratio*) unatarajiwa kufikia **asilimia 13.7** mwaka 2026, kiwango ambacho ni kidogo kuliko kiwango cha wastani cha Nchi za Kusini mwa Jangwa la Sahara cha **asilimia 15**. Kamati inaishauri Serikali yafuatayo:-

- i. Wizara ya Fedha kufanyia kazi changamoto zinazohusu sera za kodi zinazowasilishwa na Baraza la Taifa la Biashara (TNBC) kwa lengo la kuboresha mifumo ya kodi na ukusanyaji wa mapato;
- ii. kuanzisha somo la kodi katika ngazi zote za elimu sambamba na kuendelea kutumia klabu za kodi ili kujenga tabia ya ulipaji kodi kwa hiari;
- iii. kuhakikisha Bodi ya Rufani za Kodi (Tax Revenue Appeals Board-TRAB) na Mahakama ya Rufaa za Kodi (Tax Revenue Appeals Tribunal-TRAT) zinafanya kazi kwa ufanisi ili kupunguza mlundikano wa mashauri; na
- iv. kufanya tathmini ya misamaha yote ya kodi na kuiondoa isiyo na tija ili kuongeza mapato ya kodi yatakayoweza kutumika katika miradi ya maendeleo.

6.4.2. Sekta ya Elimu

Mheshimiwa Mwenyekiti, bajeti ya sekta ya elimu inatarajiwa kuongezeka kutoka **shilingi trilioni 7.39** mwaka 2025/26 hadi **Shilingi trilioni 8.19** mwaka 2026/27 sawa na ongezeko la

asilimia 10.8. Kamati inaipongeza Serikali inayoongozwa na Mhe. Dkt. Samia Suluhu Hassan, Rais wa Jamhuri ya Muungano wa Tanzania kwa kuonyesha dhamira ya kuwekeza zaidi katika sekta ya elimu kwa kutambua elimu kama nguzo ya maendeleo ya kijamii na kiuchumi mfano kutoa mikopo kwa elimu ya vyuo vya kati pamoja na kuanzisha na kutekeleza mtaala mpya wa elimu ya msingi. Uchambuzi wa Kamati umebaini kwamba ongezeko hilo litatumika katika kutekeleza mtaala mpya wa elimu. Hata hivyo, Kamati inaishauri Serikali kuwekeza zaidi kwenye kuimarisha ubora wa elimu inayotolewa kwa kuajiri walimu wa kutosha sambamba na kuboresha miundombinu ya kujifunza na kujifunzia.

6.4.3. Sekta ya Kilimo

Mheshimiwa Mwenyekiti, bajeti ya sekta ya Kilimo inatarajiwa kuongezeka kutoka **shilingi trilioni 1.92** mwaka 2025/26 hadi **Shilingi trilioni 2.13** mwaka 2026/27 sawa na ongezeko la **asilimia 10.8.** Uchambuzi wa Kamati ulibaini kwamba ongezeko hilo litatumika kugharamia shughuli zifuatazo:-

- i. kuimarisha utafiti wa kilimo ;
- ii. kuwekeza katika miundombinu ya umwagiliaji;
- iii. kuimarisha huduma za ugani;
- iv. ujenzi wa masoko na maghala ya uhifadhi wa chakula kufikia uwezo wa kuhifadhi tani milioni moja;
- v. kufungua masoko mapya nje ya nchi kwa kufanya tathmini ya athari za kisiasa, kiuchumi, kijamii na kiteknolojia;
- vi. kuendelea kuwekeza katika mashamba makubwa na kuhamasisha vijana na wanawake kushiriki katika kilimo biashara; na
- vii. kuwekeza katika viwanda vya ndani kuzalisha mbolea ili kuongeza matumizi na upatikanaji wa mbolea nchini.

Mheshimiwa Mwenyekiti, Kamati inataka Serikali kuhakikisha pindi bajeti itakapopitishwa fedha hizo zitolewe kama ilivyopangwa ili kutekeleza miradi na miradi hiyo ikamilike kwa wakati na kuleta tija iliyokusudiwa.

6.4.4. Madeni ya Wakandarasi, Wazabuni na Watoa Huduma

Mheshimiwa Mwenyekiti, uchambuzi wa Kamati ulibaini kwamba Serikali haikutambua ulipaji wa madeni ya wazabuni, wakandarasi na watoa huduma kama kihatarishi kinachoweza kuathiri utekelezaji wa bajeti. Madeni hayo yanaathiri utekelezaji wa miradi kwa sababu fedha zinazotengwa mwaka husika hutumika kulipa madeni ya mwaka uliopita na hivyo kuathiri utekelezaji wa miradi ya mwaka huo.

Mheshimiwa Mwenyekiti, uchambuzi wa Kamati ulibaini kwamba katika kipindi cha miaka mitano (2019/20 - 2023/24) Wizara ya Fedha ilipokea madeni yenye thamani ya **Shilingi trilioni 6.87**. Kati ya kiasi hicho, madeni yaliyohakikiwa na kukidhi vigezo ni **Shilingi trilioni 3.70** na kiasi cha **Shilingi trilioni 3.16** hakikukidhi vigezo kutokana na sababu mbalimbali ikiwemo kutowasilishwa kwa nyaraka za madeni au kuwasilisha nyaraka zikiwa na upungufu, nyaraka zisizo sahihi, baadhi ya madeni kuwa yameshalipwa na baadhi ya madeni kukosa kibali cha Afisa Masuuli, kukosekana kwa uthibitisho wa kupokelewa kwa huduma au bidhaa iliyosababisha uwepo wa deni husika, baadhi ya madeni kujirudia na uwepo wa makosa ya ukokotoaji.

Mheshimiwa Mwenyekiti, Kamati inaipongeza Serikali inayoongozwa na Dkt. Samia Suluhu Hassan, Rais wa Jamhuri ya Muungano wa Tanzania kwa kuwa Serikali yake inatenga kati ya **shilingi bilioni 700** hadi **trilioni 1** kila mwaka kwa ajili ya kulipa

madeni ya wazabuni, watoa huduma na wakandarasi. Hata hivyo, Kamati inaishauri Serikali masuala yafuatayo:-

- i. kuhakikisha kuwa Maafisa Masuuli wanazingatia maagizo ya Waraka namba 1 wa Mlipaji Mkuu wa Serikali kuhusu utekelezaji wa bajeti uliokuwa na maagizo ya namna ya kutolimbikiza madeni;
- ii. Wizara ya Fedha kubainisha wazi utaratibu wa uhakiki na ulipaji wa madeni ya wakandarasi ili kuondoa malalamiko ya upendeleo katika kuhakiki na kulipa;
- iii. Maafisa wa Serikali waliofanya matumizi bila kibali cha afisa masuuli wachukuliwe hatua za kinidhamu;
- iv. kwa kuwa Serikali inatenga kati ya **Shilingi bilioni 700** hadi **trilioni 1** kila mwaka kulipa madeni, na kwa kuwa nchi bado inaweza kukopesheka, Kamati inaishauri Serikali kukopa kupitia hati fungani ya muda mrefu ili kulipa madeni na kiasi kinachotengwa kila mwaka cha kulipa madeni kitumike kulipa riba na mtaji wa hati fungani hiyo; na
- v. Kwa kuwa baadhi ya madeni yanakosa viambatisho licha ya huduma kutolewa ni vyema kigezo cha uthibitisho wa huduma kutolewa kikatumika kama ushahidi ili kutowanyima haki wazabuni, watoa huduma na wakandarasi waliotekeleza shughuli za Serikali.

Mheshimiwa Mwenyekiti, Kamati inaamini kwamba ushauri huu ukitekelezwa tutaondokana na changamoto ya malimbikizo ya madeni yanayoathiri utekelezaji wa Bajeti.

6.4.5. Maelekezo ya Mwongozo wa Maandalizi ya Mpango na Bajeti Katika Kipindi cha Muda wa Kati (2026/27 – 2028/29)

Mheshimiwa Mwenyekiti, Kamati ilifanya uchambuzi wa maelekezo ya mwongozo kwa maafisa masuuli katika kuandaa Bajeti ya Mwaka 2026/27:-

6.4.5.1. Mifumo ya Uwasilishaji wa Mpango wa Bajeti

Mheshimiwa Mwenyekiti, mifumo inayotumika kwa ajili ya kuandaa Bajeti ni *Central Budget Management System* (CBMS) kwa Serikali kuu na PlanRep kwa Serikali za Mitaa. Hivi sasa Mifumo hii haijaunganishwa na haibadilishani Taarifa na hivyo kulazimu baadhi ya nyaraka za maandalizi na utekelezaji wa Bajeti kufanywa nje ya mfumo kwa kutumia nyaraka ngumu. Kamati iliishauri Serikali kuwa na mfumo mmoja wa kibajeti kwa Serikali Kuu na Mamlaka za Serikali za mitaa. Hivyo, Kamati inaitaka Serikali kuhakikisha maandalizi ya Bajeti ya Mwaka 2027/28 yanafanyika katika mfumo uliunganishwa ili kuondoa changamoto ya maandalizi ya bajeti kutumia nakala ngumu.

6.4.5.2. Mifuko iliyolindwa (*Ring Fenced Funds*)

Mheshimiwa Mwenyekiti, Maafisa Masuuli wanaosimamia mifuko yenye vyanzo maalumu kama vile Mfuko wa Barabara, Mfuko wa Maendeleo ya Reli, Mfuko wa Taifa wa Maji, Mfuko wa Mawasiliano kwa Wote na Mfuko wa Maendeleo ya Utalii wanaelekezwa kutenga **asilimia tano (5)** ya mapato ya mifuko husika kwa ajili ya utekelezaji wa shughuli za kuendeleza miundombinu kwenye Maeneo Maalumu ya Kiuchumi (SEZs & EPZs) ili kuvutia uwekezaji na kuongeza fursa za ajira. Hata hivyo, Kamati inaitaka Serikali kuachana na pendekezo hili hivi sasa kwa kuwa Mapato ya mifuko hiyo hayakidhi mahitaji ya msingi ya mifuko tajwa. Endapo maelekezo haya yatatekelezwa ni wazi kwamba kuna baadhi ya miradi inayotekelezwa na mifuko hiyo hivi sasa itaathirika.

6.4.5.3. Kutenga Asilimia 5 ya Mapato Ghafi ya Halmashauri kwa ajili ya Uwekezaji kwenye Miradi ya Kuboresha Mazingira ya Biashara na Ujasiriamali

Mheshimiwa Mwenyekiti, Mwongozo umetoa maelekezo ya kimkakati kwa Ofisi za Wakuu wa Mikoa na Mamlaka za Serikali za Mitaa kusimamia Mamlaka za Serikali za Mitaa kutumia kwa pamoja **asilimia tano (5)** kati ya **asilimia 15** ya mikopo ya wanawake, vijana na watu wenye ulemavu kwa ajili ya uwekezaji kwenye miradi ya kuboresha mazingira ya biashara na ujasiriamali ili kuvutia na kuongeza fursa za ajira kwa wanufaika.

Mheshimiwa Mwenyekiti, uchambuzi wa Kamati ulibaini kwamba maelekezo hayo yaliyobainishwa katika Mapendekezo ya Mwongozo yalikuwa na mkanganyiko. Mkanganyiko huu ulikuwa katika maeneo yafuatayo;-

- i. Sheria ya Fedha ya Serikali za Mitaa Sura 290 inatambua mgawanyo wa **asilimia 10** ya mapato ghafi kwa ajili ya mikopo kwa uwiano wa wanawake **asilimia 4**, vijana **asilimia 4** na watu wenye ulemavu **asilimia 2**, na si **asilimia 15** iliyopo kwenye Mwongozo;
- ii. Kamati ilitaka kufahamu kama mapendekezo hayo yatalazimu marekebisho ya Sheria ya Fedha ya Serikali za Mitaa Sura 290; na
- iii. **Asilimia 5** inayotakiwa kutengwa kwa baadhi ya Halmashauri zenye uwezo mdogo ni kiasi kidogo cha fedha ambacho hakitoshi kuboresha mazingira ya biashara na ujasiriamali.

Mheshimiwa Mwenyekiti, kufuatia majadiliano baina ya Kamati na Serikali ilikubalika kwamba Maelekezo ya Mwongozo yalilenga Halmashauri zenye uwezo tu ndio zitatakiwa kutenga **asilimia 5** ya mapato ghafi na sio kama inavyosomeka hivi sasa. Aidha, Kamati

ilijulishwa kuwa hivi sasa Serikali ipo katika mchakato wa uchambuzi wa Halmashauri ambazo zitapaswa kufuata maelekezo hayo. Hivyo, Kamati inaitaka Serikali kufuta na kuandika upya sehemu hiyo ili kuondoa mkanganyiko katika utekelezaji. Vilevile, ili maelekezo hayo yaweze kutekelezwa kikamilifu ni vyema Sheria ya Fedha ya Serikali za Mitaa Sura 290 ifanyiwe maboresho kupitia Muswada wa Sheri ya Fedha ya mwaka 2026. Vilevile, Kamati inaishauri Serikali kuangalia uwezekano wa kutumia *Self Microfinance* ambayo ni Taasisi ya serikali katika utoaji wa mikopo ya **asilimia 10** ili kuondokana na gharama ambayo inaweza kujitokeza kwa kutumia Taasisi za fedha kama benki za biashara.

6.4.5.4. Uwezeshaji Wananchi Kiuchumi

Mheshimiwa Mwenyekiti, Serikali imeweka mikakati ya kuibua, kulea na kukuza wajasiriamali wadogo, wakati na wakubwa kupitia ushirikishaji katika kuwawezesha watanzania (Local Content) kwa kusaidia upatikanaji wa mikopo ya gharama nafuu ili itumike katika fursa zilizopo za kiuchumi kwa lengo la kutoa ajira hasa kwa vijana.

Mheshimiwa Mwenyekiti, hata hivyo uchambuzi wa Kamati umebaini kwamba Baraza la Uwezeshaji Wananchi Kiuchumi (National Economic Empowerment Council -NEEC) halina nguvu ya kisheria ya kuratibu shughuli zote za uwezeshaji zilizotawanyika katika maeneo mbalimbali. Hivyo, Kamati inaishauri Serikali masuala yafuatayo:-

- i. kutunga Sheria Mpya ya Uwezeshaji Wananchi Kiuchumi ambayo italipa Baraza mamlaka ya kusimamia mikakati yote ya uwezeshaji Wananchi kiuchumi nchini; na
- ii. Sheria hiyo ijumuishe afua zote zenye lengo la kuwawezesha watanzania kiuchumi zilizotawanyika katika Sheria, mipango na mikakati mbalimbali. Lengo ni kuhakikisha rasilimali fedha zilizotawanyika zinaunganishwa na hivyo kuleta matokeo yanayotarajiwa, yanayopimika pamoja na kuleta ustawi kwa walengwa.

SEHEMU YA SABA

7.0. MAONI YA UJUMLA

Mheshimiwa Mwenyekiti, pamoja na maoni mahsusi yaliyotolewa na Kamati katika kila eneo, Kamati ina maoni ya ujumla yafuatayo:-

7.1. Upangaji, upimaji na umilikishaji wa ardhi pamoja na makazi ya bei nafuu

Mheshimiwa Mwenyekiti, kuna msembo wa kiswahili unasema *“Ardhi ndio Mama wa Mali”* msembo huu unamaanisha ardhi ndio msingi mkuu wa maendeleo. Shughuli za kiuchumi kama vile uzalishaji mali, ujenzi wa miundombinu ya msingi, kilimo, madini, utalii, tehama na biashara zote zinafanyika ardhini. Hata, hivyo pamoja na umuhimu wa sekta ya ardhi nchini bado Serikali haijaipa rasilimali hii umuhimu unaostahili. Sekta hii imekuwa inakabiliwa na changamoto mbalimbali kama vile: ucheleweshaji wa upatikanaji wa hati miliki, migogoro ya ardhi, kipande kimoja cha ardhi kugawiwa kwa watu zaidi ya mmoja, wawekezaji kutopata ardhi iliyopimwa na ina hati miliki, wananchi kuvamia maeneo ya hifadhi pamoja na ardhi ya vijiji kutopimwa.

Mheshimiwa Mwenyekiti, Kamati imefanya uchambuzi wa kina na kubaini kwa kipindi cha miaka mitano ijayo ili Wizara ya Ardhi iweze kupanga, kupima na kumilikisha ardhi zinahitajika jumla ya **Shilingi trilioni 2.958** sawa na wastani wa **shilingi bilioni 591.7** kila mwaka. Hivyo, Kamati inaitaka Serikali kuhakikisha kwamba katika mwaka wa fedha 2026/27 inatengwa si chini ya **shilingi bilioni 250** kwa kuanzia ili mipango ya Serikali katika sekta hii iweze kutekelezeka. Hatua hii itasaidia pia kufikia lengo la mpango la kuwa na miji iliyopangwa na inayovutia. Bila

kutenga kiasi hicho cha fedha ni wazi kwamba karibia malengo yote ya mpango ya maendeleo yanayohusu miundombinu, mazingira, kilimo, utalii, madini na kuvutia wawekezaji itakuwa vigumu kufikiwa.

7.2. Kutunga Sheria itakayosimamia Utekelezaji wa Mpango

Mheshimiwa Mwenyekiti, Ibara ya 63(3)(c) ya Katiba ya Jamhuri ya Muungano wa Tanzania ya mwaka 1977 pamoja na mambo mengine ibara hii inalitaka Bunge kutunga sheria ya kusimamia utekelezaji wa mpango. Lengo la Sheria hiyo ni kuweka masharti yatakayowezesha Bunge kuhakikisha Serikali inatekeleza shughuli zilizopangwa na kuidhinishwa katika mpango. Hivi sasa hakuna sheria moja inayoongoza usimamizi na utekelezaji wa mipango isipokuwa masharti yametawanyika katika sheria mbalimbali. Kwa kuwa, Bunge hivi sasa linatoa mapendekezo yake kuhusu Mpango elekezi wa muda mrefu wa Miaka 25 ni vyema Serikali ikawasilisha mapema iwezekanavyo Sheria ya kutekeleza mpango ambayo itawalazimu viongozi wajao kuhakikisha kwamba haianzishwi miradi mipya ambayo haipo kwenye Mipango. Mfano wa nchi zenye sheria hizo ni pamoja na Mongolia na China.

7.3. Ahadi za Viongozi wa Kitaifa na Utekelezaji wa Mpango

Mheshimiwa Mwenyekiti, kumekuwa na changamoto ya utekelezaji wa ahadi za viongozi zinazohusu miradi ya maendeleo kwa wananchi wanazozitoa pindi wanapofanya ziara katika maeneo mbalimbali. Hivi sasa ahadi za viongozi hucusanywa kwa mfumo wa *Dash Board* ulio chini ya Ofisi ya Waziri Mkuu na baadae hupelekwa katika fungu husika ili zipangiwe Bajeti katika mwaka unaofuata. Utaratibu huu haupo kisheria wala kikanuni. Hatua hii ndio imekuwa chanzo cha ahadi za viongozi wakuu wa kitaifa kutotekelezwa kikamilifu. Hivyo, Kamati inaitaka Serikali kuhakikisha kwamba wakati tunasubiri sheria ya utekelezaji wa mipango itakayozingatia ahadi za viongozi, Mwongozo wa Maandalizi ya Mpango

na Bajeti wa mwaka 2026/27 kutoa maelekezo kwa Maafisa masuuli kutenga Bajeti kwa ajili ya utekelezaji wa ahadi za viongozi wa kitaifa.

7.4. Kuwa na Vipaumbele Vichache

Mheshimiwa Mwenyekiti, moja ya changamoto iliyoathiri utekelezaji wa Mpango wa Tatu wa Miaka Mitano ni wingi wa vipaumbele. Changamoto hiyo ilisababisha uanzishwaji wa miradi ambayo haikukamilika kwa wakati na mingine kutotekelezwa. Aidha, kutokana na wingi wa vipaumbele na kufuatia kwa ufinyu wa rasilimali fedha, Kamati inaishauri Serikali kutoa kipaumbele kwanza kwa miradi ambayo ina matokeo makubwa ya kiuchumi na itakayochochea utekelezaji wa miradi mingine.

7.5. Uandaaji wa Takwimu

Mheshimiwa Mwenyekiti, kwa muda mrefu kumekuwa na changamoto ya utofauti wa takwimu zinazowasilishwa na Taasisi za Serikali kuhusu jambo linalofanana. Pamoja na kwamba Ofisi ya Taifa ya Takwimu (NBS) imepewa nguvu ya kisheria ya kukusanya na kuchakata takwimu, bado kuna changamoto ya baadhi ya Taasisi za Serikali kutowasilisha Takwimu za kiutawala (administrative data) kwa wakati. Hivyo, Kamati inaitaka Serikali kutoa maelekezo kupitia mwongozo wa maandalizi ya Bajeti ya Muda wa Kati yatakayowataka maafisa masuuli kuhakikisha wanatenga bajeti ya kuanda na kuwasilisha takwimu sahihi na kuwasilisha kwa Ofisi ya Taifa ya Takwimu ili itekeleze majukumu yake kikamilifu.

7.6. Utoroshaji wa Mapato kwa njia Haramu (Illicit Financial Flows - IFFs)

Mheshimiwa Mwenyekiti, kwa mujibu wa ripoti za *Trade Misinvoicing in Developing Countries* (2021) inayoandaliwa na *Global Financial Integrity* inaonyesha kwamba Tanzania inapoteza takribani **Dola za Marekani bilioni 1.83** katika sekta ya madini na gesi. Upotevu huo unatokana na uhamishaji wa mapato kwa njia haramu kwa kutumia mbinu mbalimbali kama vile umiliki usio wazi (*beneficial ownership*), bei ya uhamisho (*transfer pricing*) na kutumia bei zisizo za soko (*mis-invoicing*) kwa lengo

la kuhamisha mapato nje ya nchi. Ili kuzuia uhamishaji haramu wa mapato, Kamati inaishauri Serikali yafuatayo:-

- i. kuimarisha matumizi ya mifumo na teknolojia ya kidigitali ili kufuatilia na kudhibiti udanganyifu wenye lengo la kuhamisha mapato;
- ii. kuimarisha usimamizi wa mikataba ya utozaji wa kodi mara mbili (*Double Taxation Agreement*) ili kudhibiti mianya inayoweza kutumika kutorosha mapato;
- iii. kuimarisha sheria za kodi za ndani kwa kuondoa mianya inayoweza kutumika kutorosha au kuhamisha mapato; na
- iv. kuimarisha ushirikiano kati ya Mamlaka ya Mapato Tanzania (TRA), Tume ya Madini (TCM) na Shirika la Maendeleo ya Petroli Tanzania (TPDC), ili kukabiliana na vitendo vya ukwepaji kodi vinavyofanywa na makampuni katika sekta hizo.

7.7. Miradi ya Kielelezo

Mheshimiwa Mwenyekiti, kamati inatambua Serikali imehama kutoka kupanga mipango kwa kuangalia miradi na kwenda kwenye kupanga Mipango kwa kuangalia programu. Mpango Elekezi wa Muda Mrefu wa miaka 25 na Mpango wa Nne wa Maendeleo wa Taifa wa miaka mitano imeainisha programu na afua mbalimbali zitakazotekelezwa katika kipindi husika. Hata hivyo, uchambuzi wa Kamati umebaini kuwa Mapendekezo ya Mpango wa mwaka 2026/27 umebainisha afua mbalimbali zitakazotelezwa bila kuanisha miradi itakayotekelezwa chini ya afua hizo. Hivyo basi, Kamati inaitaka Serikali kuainisha ni miradi ipi itakayotekelezwa kwa kila programu na afua kwa mwaka 2026/27 ili Bunge liweze kufanya ufuatiliaji na tathmini ya utekelezaji wake.

7.8. Vihatarishi vya Mpango wa Maendeleo wa Taifa wa Mwaka 2026/27

Mheshimiwa Mwenyekiti, kihatarishi ni jambo linaloweza kujitokeza na endapo litajitokeza litasababisha madhara. Kamati imechambua

vihatarishi vya kiutawala ambavyo ni ukosefu wa nidhamu katika utekelezaji wa miradi; mifumo dhaifu ya ufuatiliaji, udhibiti na uwajibikaji; uhaba wa rasilimali watu wenye ujuzi na ustadi unaohitajika na mapungufu katika utawala bora.

Mheshimiwa Mwenyekiti, kwa tafsiri ya vihatarishi, vihatarishi vilivyoorodheshwa chini ya kihatarishi cha utawala havikidhi vigezo vya kuwa vihatarishi bali ni changamoto ambazo zipo na zinaendelea kuathiri utekelezaji wa shughuli za Serikali. Hivyo, Kamati inashauri kuweka mikakati ya kukabiliana na changamoto hizo badala ya kuendelea kuzitambua kama kihatarishi.

7.9. Serikali kutoa Dhamana kwa Benki za Maendeleo ili ziweze Kukopa Katika Vyanzo vya Nje

Mheshimiwa Mwenyekiti, Benki za Maendeleo Duniani huwa zina jukumu la kutoa mikopo ya muda mrefu yenye riba nafuu kwa ajili ya uwekezaji. Aidha, kwa kuwa mikopo yake ni ya muda mrefu zinakabiliwa na vihatarishi zaidi ya Benki za biashara zinazotoa mikopo ya muda mfupi na kwa riba ya juu. Tanzania ina Benki mbili za maendeleo, Benki ya Maendeleo ya Kilimo (TADB) na Benki ya Uwekezaji Tanzania (TIB) ambazo zinamilikiwa na Serikali kwa **asilimia 100**. Hivi sasa Benki hizi zinakabiliwa na changamoto ya ukosefu wa mtaji. Aidha, Mtaji wa Benki za Maendeleo nchini hivi sasa ni **asilimia 0.14** ya pato la Taifa na Mpango wa miaka mitano umeweka lengo la kufikia walau **asilimia 1.25** ifikapo mwaka 2030/31.

Mheshimiwa Mwenyekiti, kwa kuwa Serikali haijaweza kuziwezesha kimtaji Benki hizi hasa Benki ya TIB, Kamati inaishauri Serikali kutumia Kifungu cha 13A cha Sheria ya Mikopo, Dhamana na Misaada ya Serikali Sura 134 ili kutoa dhamana kwa Benki za uwekezaji kukopa kwenye vyanzo nafuu nje ya nchi. Hatua hii itasaidia kukuza mtaji na kuchagiza utekelezaji wa mipango ya maendeleo kupitia Sekta Binafsi. Hata hivyo,

endapo Benki hizi zitapewa dhamana ni lazima Serikali iwe na usimamizi wa karibu ili kuhakikisha mtaji uliopatikana unakuwa endelevu na mikopo inatolewa kwa kuzingatia vigezo. Aidha, Kamati inaitaka Serikali kuangalia uwezekano wa kuunganisha benki za TADB na TIB pamoja na kampuni ya Taifa ya fedha za maendeleo (TDFL) ili kuwa na benki moja kubwa ya maendeleo itakayotoa mikopo kwa sekta mbalimbali nchini.

7.10. Utaratibu wa utoaji wa misamaha ya kodi

Mheshimiwa Mwenyekiti, kwa mujibu wa Kifungu cha 130(2) cha Sheria ya Ushuru wa Bidhaa kikisomwa pamoja na Kifungu cha 61 cha Sheria ya Bajeti vinampa mamlaka Waziri mwenye dhamana ya Fedha kutoa msamaha wa kodi ya ushuru wa bidhaa kwa mtu yeyote anapoona inafaa kwa maslahi ya umma. Pamoja na nia njema ya vifungu hivi, ni vyema vikafanyiwa maboresho ili kuweka sharti litakalomlazimu Waziri wa mwenye dhamana na masuala ya Fedha kufanya mashauriano na Kamishna Mkuu wa Mamlaka ya Mapato ili kubaini kama misamaha yote inayopendekezwa kutolewa ina manufaa kwa umma. Marekebisho hayo yana nia ya kupunguza misamaha ya kodi isiyo na tija pamoja na kuongeza wigo wa mapato kwa Serikali.

7.11. Ufuatiliaji na Tathmini

Mheshimiwa Mwenyekiti, katika kutekeleza Mpango elekezi kutakuwa na mapitio mawili, moja ni mapitio ya muda wa kati ya miaka 10 ili kubaini mafanikio na changamoto za utekelezaji wa Mpango na mapitio ya mwisho (miaka 25) ambayo yanalenga kuweka msingi wa maandalizi ya Mpango utakaofuata. Hata hivyo, Mfumo wa Ufuatiliaji na Tathmini ya Mipango ya Serikali una changamoto mbalimbali kama ifuatavyo:-

- i. hadi hivi sasa hakuna Sera wala Sheria inayosimamia masuala ya Ufuatiliaji na Tathmini na badala yake unatumika Mwongozo;
- ii. utengaji wa fedha kwa ajili ya shughuli za ufuatiliaji na tathmini umeendelea kuwa mdogo;
- iii. utofauti kati ya utolewaji wa fedha na utekelezaji wa miradi;

- iv. baadhi ya miradi inayotekelezwa kutokuwepo kwenye Mpango;
- v. Wizara, Idara na Mamlaka za Serikali kutoshirikiana wakati wa kufanya Ufuatiliaji na Tathmini;
- vi. Tume ya Mipango hivi sasa kutokuwa na nguvu ya kuwawajibisha maafisa masuuli au wakuu wa Taasisi wanaoshindwa kufanya ufuatiliaji na tathmini na kutoa Taarifa; na
- vii. Muingiliano wa Majukumu ya Tathmini na Ufuatiliaji baina ya Viongozi na Wataalamu.

Mheshimiwa Mwenyekiti, ili kuboresha ufuatiliaji na tathmini, Kamati inaishauri Serikali kufanya yafuatayo:-

- i. Tume ya Mipango kuhakikisha maandiko yote ya miradi yanabainisha namna Ufuatiliaji na Tathmini utakavyofanyika kabla ya kuidhinishwa;
- ii. kuhakikisha wakati wote hatua stahiki na za haraka zinachukuliwa dhidi ya mapungufu yanayobainishwa wakati wa Ufanyaji wa Tathmini na Ufuatiliaji;
- iii. kushirikisha jamii katika kupanga, kusimamia na kutoa taarifa kuhusu utekelezaji wa miradi ya maendeleo; na
- iv. kufungamanisha mfumo wa bajeti na ufuatiliaji na tathmini ili kuhakikisha fedha zinazotolewa zinaendana na hatua ya utekelezaji.

SEHEMU YA NANE

8.0. HITIMISHO

Mheshimiwa Mwenyekiti, naomba kutumia fursa hii kukupongeza wewe Mhe. Mussa Azzan Zungu, Mb, Spika wa Bunge la Jamhuri ya Muungano wa Tanzania, kwa kuchaguliwa kwa kura za kishindo kushika wadhifa huo. Aidha, napenda kumpongeza Mhe. Daniel Baran Sillo, (Mb) kwa kuchaguliwa kuwa Naibu Spika wa Bunge la Jamhuri ya Muungano wa Tanzania. Nawatakia nyote kila lililo jema katika utekelezaji wa majukumu yenu mapya. Niwahakikishie kwamba miongozo yenu mnayoipatia Kamati ya Bajeti itakuwa nyenzo kuu katika utekelezaji wa majukumu yetu.

Mheshimiwa Mwenyekiti, nitumie fursa hii pia kuwashukuru Mhe. Prof. Kitila Alexander Mkumbo (Mb), Waziri wa Mipango na Uwekezaji na Mhe. Balozi Khamis Mussa Omar (Mb), Waziri wa Fedha pamoja na Manaibu Waziri wa Fedha Mhe. Mhandisi Mshamu Ali Munde (Mb) na Mhe. Laurent Deogratus Luswetula (Mb) pamoja na Dkt. Pius Chaya Naibu Waziri Mipango na Uwekezaji kwa ushirikiano wao walioutoa kwa Kamati katika kipindi chote cha kujadili Mipango na Mwongozo.

Mheshimiwa Mwenyekiti, pia niwashukuru Dkt. Natu El-Maamry Mwamba, Katibu Mkuu Wizara ya Fedha na Mlipaji Mkuu wa Serikali, Dkt. Tausi Mbaga Kida, Katibu Mkuu Ofisi ya Rais, Mipango na Uwekezaji pamoja na Dkt. Fred Msemwa, Mtendaji Mkuu wa Tume ya Mipango. Vilevile, niwashukuru Manaibu Katibu Wakuu wa Wizara ya Fedha, Ofisi ya Rais - Mipango na Uwekezaji, Makamishna, Wakuu wa Taasisi na Wataalam wote kwa ushirikiano wao walioutoa kwa Kamati katika kipindi chote cha uchambuzi.

Mheshimiwa Mwenyekiti, kwa upendo wa dhati napenda kumshukuru Mhe. Ali Hassan King, (Mb) Makamu Mwenyekiti wa Kamati kwa kunisaidia wakati wote wa shughuli za Kamati. Nitumie fursa hii pia kuwapongeza wajumbe wote wa Kamati ya Bajeti kwa umahiri wao katika kuchambua Mipango na Mwongozo iliyowasilishwa. Aidha, niwashukuru wajumbe wote wa Kamati kwa kunichagua kuwa Mwenyekiti wa Kamati. Naomba niwatambue wajumbe hao kama ifuatavyo:-

1.	Mhe. Mashimba Mashauri Ndaki, Mb	Mwenyekiti
2.	Mhe. Ali Hassan Omar King, Mb	Makamu Mwenyekiti
3.	Mhe. Haran Nyakisa Sanga, Mb	Mjumbe
4.	Mhe. Kakulu Buchard Kakulu, Mb	Mjumbe
5.	Mhe. Thomas Mgonto Kitima, Mb	Mjumbe
6.	Mhe. Moses Charles Bujaga, Mb	Mjumbe
7.	Mhe. Esther Nicholas Matiko, Mb	Mjumbe
8.	Mhe. Japhet Ngailonga Hasunga, Mb	Mjumbe
9.	Mhe. Joseph Zacharius Kamonga, Mb	Mjumbe
10.	Mhe. Bahati Kenneth Ndingo, Mb	Mjumbe
11.	Mhe. Amina Idd Mabrouk, Mb	Mjumbe
12.	Mhe. Innocent Lugha Bashungwa, Mb	Mjumbe
13.	Mhe. Stella Ikupa, Mb	Mjumbe
14.	Mhe. Devotha Daniel Mburarugaba, Mb	Mjumbe
15.	Mhe. Asma Ali Mwinyi, Mb	Mjumbe
16.	Mhe. Enock Zadock Koola, Mb	Mjumbe
17.	Mhe. Dkt. Catherine Canute Joachim, Mb	Mjumbe
18.	Mhe. Bal.Dkt. Pindi Azara Chana, Mb	Mjumbe
19.	Mhe. Ally Yahya Mhata, Mb	Mjumbe

Mheshimiwa Mwenyekiti, mwisho ila si kwa umuhimu, nimshukuru Ndg. Baraka Leonard, Katibu wa Bunge kwa niaba ya Watumishi wote kwa kuiwezesha Kamati kutekeleza majukumu yake kikamilifu pamoja na kutoa ushauri wa kitaalamu uliowezesha kufanikisha shughuli za Kamati.

Mheshimiwa Mwenyekiti, naomba kuwasilisha na naunga mkono hoja.

Mashimba Mashauri Ndaki (Mb)

MWENYEKITI

KAMATI YA BUNGE YA BAJETI

02 Februari, 2026